

TURMAN TALO

IRMARI RANTAMALA

Untola, Algotsh

TURMAN TALO

KERTOMUS

KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ KIRJA

KUOPIO 1917

OSAKEYHTIÖ KUOPION UUSI KIRJAPAINO

I.

Yks' ainut polku Turman taloon vie,
Mi kohtalosi, mies, sun siellä lie.

Oli päivän aamupuoli, ilmassa vielä tuoreutta, kevään rikkainta tuntua. Turman talon vankka pihapuu syöksi pujoa latvaansa uhmaten taivasta kohti, ja vaikka sen lehtevillä oksilla ripisi kevään iloinen valo eloisana kuin iloitsevan pääskysparven visertely ja elo, niin se näytti olevan siitä kuin irrallaan. Se uhosi vain omaa mykkää, synkkää voimaansa, siinä asumuksen edessä, keskellä pihaa. Oli aivan äänetöntä. Kivijalan kolosta kiiluivat talon mustan kissan silmät.

Ja äkkiä kuului nopea navahdus tuvan seinämästä. Vaaniva kissa syöksi seinää ylös, siepatakseen salvoimella tirskuttavan lintusen. Lintunen pakeni kuin ammuntaa. Pettynyt kissa riippui hetkisen kynsistään seinässä, silmäili laiskasti, laskeutuako alas. Ei. Se ponnisti voimansa, kiipesi seinää pitkin ylös ullakon aukkoon

ja asettui rauhallisesti siihen istumaan. Ei mitään muuta ääntä, yksinäisen metsätalon eloa.

Ja juuri silloin astui talon isäntä, Rouni, tuvan ovesta ulos, kirves olalla, karkea paita rinnusnapista auki. Hän pysähtyi rapuille kotvaseksi, silmissä luja, synkkä katse, katsoi johonkin epämääräiseen, ylimalkaiseen. Voimakkaat jäsenet näyttivät nyt selvemmin kuin ehkä koskaan ennen uhittelevan jo elettyä lähes kuuttakymmentä ikävuotta vastaan, ja oli kuin olisivat hänen kasvojensa päättävät piirteet nyt ennustaneet tuhoa.

Sillä pitkin kevättä oli talossa hiiviskellyt se huhu, että tämä hänen talonsa julistetaan Luikin kartanon lahjoitusmaiden omaksi, ja juuri nyt olivat saapuneet varmemmat viestit. Hän oli kyllä asunut tätä korpeen raivaamaansa uudistaloa jo lähes neljäkymmentä vuotta, pitänyt sitä omanansa, mutta hänellä ei ollut muodollisia oikeuksia — niin sanottiin. Niin se oli Luikki ennenkin ahmaissut tiluksia rajoiltansa, ahnaasti pala palalta ja näillä sen etäisilläkin rajaseuduilla vapistiin alati sen uhan edessä. Nyt sen tiedettiin haukkaavan tavallista isomman palan, uusina lahjoituksina, tiesi minä. Monet kylät olivat kuuleman mukaan menossa.

Mutta ei Rouni, siinä tupansa rapuilla kaskikirves olalla synkkänä seisoessaan, sitä asiaa erikoisemmin, yksityiskohtaisesti ajatellut. Hänet oli vain vallannut uhma ja voima. Tuvasta lähtiessä oli hänen nuori vaimonsa, Viemi, kysynyt, olisiko hänenkin tultava mukaan kaskimaalle, mutta hän ei ollut siihen vastannut mitään. He olivat olleet naimisissa vasta vuoden. Nuori vaimo oli tuonut talon kovia kokeneelle isännälle kevään elämää kuten kesän kottarainen kankaan yksinäiselle, vanhalle kannolle.

Niin seiso i hän tovin, muisti yhä vaimonsa kysymyksen.

»Tule», äänsi hän nyt lyhyen vastauksensa sinne tupaan, päätänsäkään silti sinne kääntämättä ja laskeutui rapulta pihalle. Samaan aikaan ilmestyi pihalle tuvan takaa hänen veljensä Mainu, kantamus tuoreita vihdaksia olalla, laski kantamuksensa pihamaalle ja sanoi tulevansa metsään kasken kaatoon, ja kun veli ei siihen mitään vastannut, niin hän vihdaksia hieman lajitellen kysäisi siitä Luikin kartanon asiasta:

»Vai huhuavatko ne yhä siitä . . .?»

»Mitäpä niistä», yritti Rouni sivuuttaa koko asian, mutta pysähtyi siinä, seisten jo uhoavan

pihapuun lähettyvillä, painui hetkiseksi kuin miettimään ja jatkoi:

»Siitä on kohtakorvin neljäkymmentä vuotta, kun tähän aikaan kevättä tälle paikalle kaskikirves olalla tulin. Tuon samaisen pihapuun juurella nukuin ensimmäisen yöni.»

Hän muisti taas niin elävästi sen kohtalokkaan päivän ja yön ja aamun. Taas sai hänessä vallan synkkä voima ja hän jatkoi:

»Kun minä silloin aamusella tuossa puun juurella heräsin, niin musta korppi lähti latvasta halki korven koikkumaan ja silloin minä jo päätin, että tämä talo on minulle turman talo.»

Ja taas karkkosi kevät hänen kasvojensa luota. Kovettunut käsi puristi kirvesvarren puuta kuin rutistava pidin ja tuntui kuin ei keväisellä kartanolla olisi ollut muuta eloa ja elämää kuin se ullakon aukossa yksinäisenä istuva talon musta kissa. Mainu vaikenä, lajiteli vihdaksiansa.

»Mutta olkoon. Mikä tuli, se on», katkaisi Rouni nyt äkkiä kaiken jyrkästi, päättävästi, kuin terällä leikaten ja lähti voimakkain askelin painumaan pellon piennarpolkua myöten metsää kohti. Pellon reunassa merkkasi vankka ikimetsä jyrkästi rajansa viljelyksistä. Voima-

kas puunrunko seisoi rungon vieressä muodostaen kuin pylväistön lukemattomine pylväinensä, jotka kannattivat keväisen metsän lihavaa lehtirikkautta. Piennarpolku pujottui sinne kuin toiseen maailmaan. Vasta sitten kun Rouni oli jo painunut korven reunan pienestä tieaukosta tuon mahtiansa hiljaa uhkuvan metsän sisälsiin kuin pienoinen ihmisnäky, tuntui kartanolle ja viljelmille taas heltiävän yksinäisen metsätalon omituinen kevään elämä. Tuvassa puuhasi nuori vaimo hiljaisissa tomissansa. Yksinäinen mies lajitteli kartanolla vihdaksiansa. Sujahti pääskysen lennähdys ja ainainen tuuliviiri katseli kuin kaihoellen laajan korven taa, sinne etäiseen maailmaan, josta ei tänne kantanut koirain haukunta ja josta kumotti vain Luikin kartano, sen voudit ja ruoskittavat alustalaiset. Ja kaikki se, niiden etäisten kylien koirien öinen, omituinen haukunta ja muu sulautui täällä yhdeksi ainoaksi kuvaksi maailmasta, kuvaksi niin kaukaiseksi ja kaihoisaksi kuin kuu-
lostasta jo haihtunut etääntyvän, yksinäisen ajajan hevosen tiu'un sointi talvisella, yksinäisellä salotiellä.

*

*~

*

Se oli perjantaipäivä.

Kuultuansa miehensä lyhyen vastauksen sieltä rapulta oli Viemi alkanut varustautua kaskimaalle lähtöön. Hän oli sota-aikojen orpolapsena joutunut lopulta näille main, ei tiennyt mitään isästänsä, ei äidistänsä. Niin oli hän joutunut Rounin taloon emännäksi. Miten se kaikki oli tapahtunut, sitä hän ei selvästi tajunnut. Maailmalla oli hänellä ollut ainoastaan mieroja ja teitä. Täältä kumotti toki oma veräjä ja se veräjä oli hiljaa vetänyt mieltä tänne, ja aina kun hän nyt avasi sitä veräjää lehmien kotiin tulla, tuntui hänestä kuin avaisi hän akkunaa siihen maailmaan, jonka tiet risteilivät hänelle niin hiljaisina, surullisina muistoina siellä etäällä, korpien takaisissa vieraissa kylissä. Siellä Luikin kartanossa sitä oli hänkin viimeiset vuotensa palkkapiikana palvellut. Sieltä oli Rouni hänet vaimoksensa tuonut. Hänen mieleensä oli sieltä jäänyt kuin etäisenä kangastuksena kuvastuva kuva: työkello, joka soi joka aamu niin varhain ja meluisesti, aivan kuin hädän keskellä, vanha piilipuu, tornin pieni aukko, josta hän yöhämyssä oli usein nähnyt yölepakon lentoonsa suhahtavan ja punainen kukka, joka kukoisti vanhan rouvan akkunalla, kukka, joka

tuntui niin yksinäiseltä kuin se akkunakin ja sen huoneen outo asukas.

Nyt kukki hänelläkin punainen kukka tuvan akkunalla tuokkosessa. Hän ryhtyi ennen kaskimaalle lähtöönsä sitä kastelemaan, mutta miten lie ollut niin pysähtyi sitä ikäänkuin katsomaan. Miksi, ei sitä tiennyt. Katse vain kiintyi sen hiljaisiin, punaisiin kukkiin ja taas alkoi häneen eläytyä se hänelle ainainen vieno mieli, se ainainen veräjän runous: maailma siellä etäällä suruina, joita hän oli siellä surrut, mieron teinensä, joita oli vaeltanut, ja tämä koti, jossa hänellä oli läheisimpänä ystävänä se samainen pieni veräjä, ja kaikki muu — kuin ainaista omistusta mielialaa.

Ja jotain samaa kaihoa tuntui nyt olevan tässä yksinäisessä kukassakin: ei kotia, ei sitä, mikä on täällä. Se vain punoitti punoittaaksensa, mielessä vain pieni akkuna ja tupa. Mieli teki vain olla ja unohtaa. Hän unohti jo kaskimaalle lähteneen miehensä ja kukan kastelunkin, ja seisoi vain ja katsoi kasvattinsa kukkiin ilman ajatusta, etäällä jo siitäkin ainoasta maailmasta, joka häntä ympäröi: kartanolla vitsakiansa lajittelevasta miehestä ja kissasta, joka yhä istui ullakon aukossa.

»Kukkaako sinä, Viemi, kastelet?» herätti hänet nyt tupaan saapuneen talon nuoren työläisen, aina vähäpuheisen Vieron kysymys.

»Niin . . . arvelin», myönsi Viemi, jotain vastatakseen. Huivi oli vetäytynyt otsan yli ja varjosti otsaa ja osan kasvoja, joille kuvastihe ikkunan kukista omituinen punainen hohde. Hän jäi vielä vastattuaankin niin seisomaan ja heräsi näistä tajuttomista veräjän ja kukan mietteistänsä vasta sitten kun hänen ajatuksiinsa alkoi vähä vähältä eläytyä akkunasta näkyvän matalahkon, vanhan kaivonvintin yksinäinen kuva.

II.

Kovat kodin antimet,
Toki niitä muistelet.

Viero oli ollut Turman talossa vasta kuukauden, pari. Hän oli kaksikymmentäkaksivuotias, Viemi, talon nuori emäntä, ei vielä kahtakymmentä täyttänyt. Hänhän oli, samoin kuin Viemi, muinaisten sotavuosien orpo, vasta viime talvena näille main joutunut.

Sillä Turman talossa oli elämä monesti sanonut lujat sanansa. Silloinkin sinä sotavuotena oli Rounin täytynyt marssia taistelevien riveissä. Kun hän oli palannut, oli talosta ollut rauniot jälellä. Kaikki edelliset kuusi lasta oli korjailut rutto kunkin omana vuotensa. Nyt oli sota vienyt raskauden tilassa olevan vaimon.

Minne? Tiesi Herra. Mies ei häntä löytänyt mistään. Vaimon kohtalo oli ollut sama kuin monien muiden sotaryöstöjen. Siellä hän oli kuollut lapsivuoteeseen. Poikanen oli kasvanut mieron hoivissa, ajelehtinut halki maiden, jou-

tunut lopulta tänne ja kysyi äsken isänsä vaimolta:

»Kukkaako sinä, Viemi, kastelet?»

Sillä hän ei tiennyt olevansa Rounin poika, eikä Rouni osannut aavistaakaan, että hänellä on työläisenä talossansa oma, ainoa poikansa. Tulisiko se salaisuus joskus ehkä ilmi? Asian tiesi ainoastaan Taira. Häinkin oli sota-aikana jostain muilta seuduilta viety vaimo, oli joutunut vankeusmatkalla samaan joukkoon Rounin vaimovainajan kanssa ja hänelle oli äiti kuollessaan kertoillut kohtaloitansa. Oli pyytänyt toimitamaan pojan isälle, tai ainakin sanan ja viestin siitä, ja Taira oli luvannut sen tehdä.

Oli, mutta kaukaisilla mailla. Hän itse oli vielä sen jälkeen vapautunut, oli tavannut miehensä, joutunut uudelleen vietäväksi ja synnyttänyt siellä vanhalla iällään, nelikymmenvuotiaana tytön. Miehensä oli kaatunut sodassa. Sota riisti häneltä tytönkin, ainoan elävän lapsen mieheltänsä. Ei hän ollut siitä senkoommin kuullut muuta kuin kertoman, että se muka oli kuollut. Hänet oli viety vankina vieraalle maalle. Rounin pojasta Vierosta oli elämä hänet irroittanut jo sen kolmannella ikävuodella ja vienyt häntä yhä kauvemmaksiksi, eikä hän sen jälkeen

ollut Vierostakaan sanaakaan kuullut. Hän oli joutunut vieraan sotamiehen vaimoksi, eli vieraalla maalla. Nyt hän oli leski ja hänessä oli alkanut kyteä hiljainen halu lähteä etsimään kotimaata ja Vieron isää viedäksensä hänelle viestin pojasta. Hän oli jo lähtenyt matkalle, oli joutunut poikasen Vieron jälille ja vaelsi nyt kerjuusauvan varassa niitä jälkiä seuraten maakunnasta toiseen, halki idät ja lännet, jotka kaikki olivat hänelle yhtä outoja kuin Rounin kotiseutukin. Muisti hän sen pikku pojan, sen kummallisen katseen ja poskessa pienoisen luoman, joka vain kaunisti hänen kasvojansa, ja tuntisi hän sen siitä luomasta nytkin, jos vain löytää voisi. Hän oli käiseksensä, kuusikymmenvuotiaaksi, jo hyvin vanha. Monet kovat päivät ja sairaus oli lisännyt vuosia. Kun hän kaiken lisäksi ontui, niin näytti hän jo kahdeksankymmenen vuoden ikäiseltä.

*   *   *

Mutta menemme kaskelle.

Aurinko paistoi jo puolipäivän rajoilla. He kaatoivat kaskea päivänpuoleisella mäkirinteellä. Tuntui keväisen lehdon ja kaskimaan pehmeä

tuoksu, kuten tyttöjen luhdissa lämpöisinä juhanusöinä. Tyyntä, poutaisen sydänpäivän hiljaisuutta, semmoista, jolloin karja laitumella levähtää, hirvi seisahtuu metsässä kuin kuva ja vain hiljaiset muurahaiset vaiti ahertavat. Miehet hakkasivat ääneti, hikisinä, Rouni synkänä. Hänen karkean paitansa rinta oli nyt auennut aivan auki. Päivä paahtoi hikisiä ryntäitä ja alempana, kaadettuun, tuoreeseen kaskeen miltei uponneena, taittoi Viemi kaskipuista vastaksia, kirjavoittaen tätä metsien keväistä kaskinäytelmää kuin vieno kuva.

Koko hänen olennossaan oli kaihoisan, yksinäisen päivänlaskun hiljaista kauneutta ja köyhän, nuoren naisen omituista mielialaa ja mieltä. Huivi vain varjosti nyt kuten taannoinkin katsetta, joka tuntui olevan maailmassa yhtä vaatimaton ja samalla yhtä syvä ja selittämätön kuin se kodin pieni veräjä kaikkine hienoine runollisuuksinensa. Olihan vain haipuva, hiljainen raja oman itsensä ja muun maailman välillä. Rounin veli, Mainu, oli saarnamies, asui väliin ja teki työtä veljensä luona, ja kiersi seutua ja saarnaili muin ajoin. Hän oli kuin tämän metsäseudun aina levoton virsi, liikkuva runous. Ehkä olivatkin sen runouden ilot karuja, värit vähiä, oli

se sittenkin ainut ja se oli suuren rauhan runoutta: surullinen virsi, yksinäinen hauta, jonka köyhää, hyljättyä puuristiä katselee valo koivun oksien lomitse. Siinä sen runouden kaikki. Taustana vain se kangastava Luikki, sen työkelon varhainen hälyytys, tornin salaperäiset aukot ja kummallisen vanhan rouvan akkuna kukkinensa. Kotvasen yksin aherrettuansa loittoni Viemi kaskesta metsään, taittaakseen sieltä nuorista vesoista vastoja. Hän hävisi kaskesta hiljaa, huomaamatta, kuten pilvien ja poudan vaihdellussa häviää aholta päivän pälvi ja jää vain sen sijalle tyhjä, kaihoisa muisto, kuten keväisellä kotipihalla kerran kuolleesta kaukaisesta kaiusta, joka ei enää toistu, ei tule.

*   *   *

Oli hiottavaa työn hellettä. Veljekset olivat istahtaneet levähtämään.

Ja taas johtui Rouni muistelemaan kohta-loitansa. Hän alkoi mietteissensä:

»Niin. Kohta neljäkymmentä vuotta siitä on . . . Eivätkä ne ihmiset suotta tätä taloa Turman taloksi ristineet.»

Hänen lujat kasvonsa synkistyivät. Hän jatkoi:

»Kuusi kertaa on tuli huuhdellut kaiken poh-japoroja myöten. Milloinhan muutoin, milloin vi-hollisen sytyttämänä, ja ne kerrat eivät ole luetut, jolloin halla on pessyt kaiken pellon multia myöten. Kahiseva tähkä siitä vain vuoden työstä kirposi ja petäjän kaarna narskui ham-paiden välissä, kun pakkanen suten söi ja puri. Ja kymmenin kerroin ovat ilvekset ja karhut syöneet karjan luutktn.»

Mainu vaikenä, yritti sitten, kehoitti:

»Luota Herraan. Kyllä Hän vielä tulee ja luoksesi yöpyy, yö-pyy! Yöpyy, kuule!» vahvis-teli hän surullisella vakaumuksella. Lohtua, rau-haa hän yritti jakaa. Mutta veli kimpautui.

»Herraan!» synkistyi hän. Hän ponnisti jäsen-tensä voimaa, nousi ja ikäänkuin astuen kaikkea vastaan, jatkoi:

»Kun tulin tähän korpeen, niin tiedätkö mitä, Mainu?»

Ja aivan raivon ja uhman vallassa hän nosti katseensa sinne korpeen päin osoittaakseen ja huusi:

»Helvetti . . . Huuhkain tuolla vain huusi ja Herran armosta näkyi ainoastaan halla ja tuho, jotka hiipivät kuin ilves. Mutta minä en vääjää!»

Hän oli kuin valloilleen päässyt ukkonen keskellä keväistä kaskimaata.

»Minä en vääjää!» toisti hän raivossa ja kun ei millään enää ollut rajoja, polki hän jalkaansa tantereen ja huusi:

»Perkele, minä polen vain jalkani tantereen enkä horju . . . Ja minä jo silloin alussa vannoin, että vaikka elämä astukoon minua vastaan kuin kurikka kädessä, niin se löytää minusta miehen, joka sittenkin sanoo itse viimeisen sanansa . . . olkoon se sana kuin luja hyvänsä.»

Hänen ahavoittuneet, karkeat ryntäänsä kohoilivat voimakkaista, kiihkoisista hengähdyksistä, ja synkillä kasvoilla ajelehti levoton uhma. Mainu ei ollut koskaan ennen nähnyt veljeänsä tällöisen raivon vallassa. Taas hän koki haastaa rauhaa, puhellen:

»Hillitse, Rouni, se myrsky, joka itsessäsi nousee. Muut myrskyt eivät kukista, mutta se kukistaa.»

Ja Rouni näyttikin nyt hieman talttuvan. Eihän veljen sovittelun takia, vaan muutoin itsestään, kun pahin raivo oli jo purkautunut, kuin jättäen jälkeensä synkän väsymyksen. Hän istahti uudelleen, näytti miettivän ja jatkoi nyt:

»Nain sitten tuon Viemin.» Ensi kertaa hän avautui veljellensä siitä asiasta puhumaan. Hän jatkoi surullisena:

»Tuntui kuin olisi silloin kevättä häilähtänyt tuvan katolla . . . Mutta mitäpä niistä», aikoi hän keskeyttää, mutta miten liekin, niin avautui jatkamaan, puhellen kuin itsekseen, surullista, synkeää:

»Sama se on sittenkin vain painostanut. Kohtalo kuin kohtalo!»

Ei niin, että hän ei rakastaisi vaimoansa, tai että hän olisi siihen jossain suhteessa tyytymätön. Päinvastoin. Kevät se Viemi oli ollut tuvan räystäällä. Hän oli hellinyt sitä kuin lasta, hoivinnut sen elämää ja punakukkaa, joka ujoili tuvan ikkunalla. Mutta häntä olivat vain painostaneet ainaiset synkät, ylimalkaiset aavistukset. Hän jatkoi:

»Ei se kevät keloon kiinny . . . Elämällä on ollut se hyvä puoli, että se on puhunut minulle aina totta, kovaa totta, eivätkä minun korvani ole sen sanoja kuullessaan vapisseet.» Ja kun veli yritti vieläkin puhua hänelle omaa rauhaansa, niin hän keskeytti sen jyrkällä ja lujalla:

»Ei.» Ja hän jatkoi:

»Minä tiedän ne.» Ne taivaan armot ja avut ja muut, hän tarkoitti, lisäten:

»Ken on saanut taistella ja rinnustaa elämän kanssa, hän tietää, miten etäisiä ovat jumalat.» Hän aivan taas kiehahhti ja vannoi lujasti:

»Susien . . . ryöväripesien ja susien jumalia ne ovat. Sillä mitä ovat Luikit ja muut työttöminä rikastujat muuta kuin susia ja susien pesiä ja eikö jumala juuri niille siunaustansa kasaa? Kun taas muille työllä eläjille jää ainoastaan luhteiset lauteet ja päistärinen paita? Häh? Sano!» Ja kun Mainu koetti selittääkin ja kuunteli, näytti Rouni jo taltuvankin ja lopuksi tyynemmin puheli:

»En minä sinulta sinun uskoasi vaadi ja ota, enkä sitä hämmennä, mutta minä vain tiedän oikean omastani. Ja se on, että jos et omin nyrkin jaksa mistä kiinni pitää, niin se menee . . . Se menee.» Hänen voimakas äänensä lujeni taas vannonnaksi. Hän tiukkasi:

»Ja minä pidän kiinni. Minä olen rehellisesti polkenut jalkaani tämän maailman kamaaraan, ja kirveet ja kurikat kädessä minä astun puolustamaan omaani.» Hän nousi, tarttui lujasti kirveeseensä, oli valmis työhön. Ei hän enää kuunnellutkaan, kun veli mieli madaltuneena hänelle surullisesti saneli:

»Yöpyy . . . Yöpyy, Rouni, Herra kerran luoksesi . . . Hillitse sinä vain myrsky itsessäsi, niin ettei hän tule sen jälkeen, sillä silloin hän tulee raunioillesi.» Alkoi kuulua taas hakuu. Mehevät lastut putoilivat puhtaina ja kirkkaina kevään mahlaisista koivuista. Viemi taitteli metsässä vastoja. Yksinäinen tikka lentää hiipasi ohi. Se elää rauhallisessa metsässä. Viemi kurotteli oksia vesakoivusta, kun luo saapui muista töistä kaskenkaatoon palaava Viero. Hän pysähtyi, kallisti vesakoivun Viemille valmiiksi ja äänsi:

»Nyt on mukavampi.»

He eivät olleet ennen paljoakaan keskenänsä puhelleet, mutta nyt alkoi Viemi, tiesi miten, jutella, kysyen:

»Onko sinulla, Viero, meillä hyvä olla?»

Ja vastausta erin odottamatta hän siinä varpuja laittaessaan jatkoi:

»Eihän meillä ole mitään erin somaa . . . . Mutta mistäpä se kaikki hyvä tänne korpeen.»

Eikä Viero tiennyt mitä vastata. Nuoren emännän kysymys soi vain hänen korvissansa, kainona, kuin jostain köyhänä. Hän jäi väkisin sanattomaksi, seisoi, katsoi kysyjään milteipä ujona.

»Miksi ei täällä olisi somaa?» tapaili hän lopulta kuin jotain vastataksensa ja koki taas taivutella lehtevää kevätkoivua taittajalle mukavammaksi.

»Muutoin vain. Niin arvelin, että jos sinulla ei olisi hyvä olla», vastaili Viemi. Miksi niin ja juuri niin, sitä hän ei tajunnut. Taivutetun koivun lehtevät oksat varjostivat hienoisesti hänen kasvojansa. Hän oli siinä kaunis, kauniimpi kuin koskaan ennen. Ei hän ajatellut mitään, ei toivonut nyt mitään. Miero ja maailma olivat siellä etäällä, eikä hän niitä nyt kaivannut. Koti ja sen veräjä tuntui hiljaa jäävän sinne sijoillensa, sinne, jossa ei ollut nyt ketään. Häntä ympäröi nyt vain kevään rauhallinen lehto ja luona seisoj nuori mies, joka ujoillen katsoi häneen.

Ja nyt hänkin katsahti takaisin. Heidän katseensa kohtasivat toisensa. Nopeasti käänsi kumpikin ne pois toisistansa. Viemi taivutti aivan vaistomaisesti koivun oksaa kasvojensa varjoksi, miltei piilottaen ne niitten taa.

Ja samassa alkoi käki huolettomasti kukkua koivussa. Se kukkui kuin haastava kevät ja tuntui kuin olisi kaskimaa sille vastaan sykähdellyt. Nuori mies katsoi taas neuvottomana

lehtevien koivunoksien varjostamaan emäntäänsä, omaan emäntäänsä. Hänestä tuntui silloin kuin olisi koko kevät sykähtänyt kuin nuoren vastantaitajan mieli siellä oksien alla.

Niin hakkasivat veljekset kaskensa ja vastaskoivun alla eli nuori elämä. Tuli ilta, oltiin jo kotona. Päivä oli lähtenyt, sen ohut iltarusko hymähti kertasen ja sammui. Pihamaan ja metsien ylle levisi valoisa kesäyö kuin laulu. Ei ääntä. Yksinäinen lehmä märehti rauhallisena veräjällä. Levon ja unen tuntu haastoi tuloansa keväisellä pihalla, jossa puun lehdet tummuivat öisiksi ja vartaalla tuoksuivat uudet tuoreet vastat. Veljekset istuksivat pihalla, kumpikin ääneti, kumpikin omissa mietteissään.

Ja taas teki Mainun mieli vieläkin todistaa keväistä rauhaansa veljellensä, siinä kevät-illan kyllyydessä. Hän katkaisi pitkän vaitiolon puhellen äkkiä:

»Kohtalosta puhuit?»

Sehän se oli ollut ainaisena painajaisena. Hän jatkoi:

»Se on Herralta. Mikä on, niin se on häneltä . . . Ilman Hänen tahtoaan ei tipahda räystäästä tippa. Sillä Hänessä se on kaiken vara.»

Rouni ei vastannut, kuuli vain ja istui mietteissäänsä. Mainu tunsu mielsensä painuvan omittuiseksi, kaihoisaksi kuin lempeä yö. Hän toisteli kuin itseksensä kertoilisi:

»Hänestä . . . Hänestä yksin se on. Niin orsi kuin orren karsta. Jos kuin karu tai lempeä lie, niin Hänestä se on.»

Ja yö vain hiipui unisemmaksi. Matalan aitan räystäätolpat istuivat sijoillansa yhtä äänettöminä kuin nämä nyt taas vaikenevat mietteiset veljekset. Puut ja lehdet unelmoivat sanattomina ja päivän laskun puolella heikkeni heikkenemistään yön lempeä, päistäreinen valo.

III.

Sa vanha laulu, laulu sanaton!
Mi syntysi, ken laulajasi?

Luikin kartano oli aina ollut peikko näillä metsien ja rauhan mailla. Sen voutien piiskat olivat usein olleet verestä punaiset.

Ja nyt olivat taas erikoisemman kovat ajat alustalaisille. Keväisten käkien kukkuessa vinkuivat piiskat. Lisäksi oli kauhu levinnyt raja-naapurien majoihin. Monta niistä uhkasi sama kohtalo kuin Turman talon Rounia. Kaikki tajusivat avuttomuutensa ja sen, että laki on näillä main kuuro köyhille, herkkä niille, joilla on valta. Kartanossa oli aavisteltu levottomuuksia. Siitäkin johtui nyt kovuus. Ennusteltiin ja aavisteltiin ja elämän ylle levisi keskellä kevättä syksyn kulo. Ei ilahtunut nyt mieli omaa pellon sarkaa katsellessa ja muistellessa, kuten oli ennen näinä aikoina ilahtunut. Viesti oli kulkenut. Pimeys alkoi levitä. Oma pellon sarka tuntui kuin hautausmaaksi luovutetulta.

Keväisten toiveitten asemasta kuvastui sieltä nyt se, mikä kuvastuu saloseutujen yksinäisiltä hautausmailta: pala tuomittua maata ja sen keskellä pystyyn pistetty haudankaivajan unohdettu lapio, ja jossain etempänä sen kaiken suojana kirkko, hiljainen kirkko, suojassa kaikelta, eristetty, kaikkea maailman melua vastaan täysin turvattu kirkko. Sitä näkyä katsellessa lakkasi omistajan ajatuskin. Ryntäät vain painuivat pellon aittaa vastaan. Lakkasi mielestä maailma, kaikki. Tuntui kuin olisi kooltansakin pienentynyt ja elämään alkaneet juurtua ne ainaiset huolet ja avuttomuuden tunteet, jotka muodostavat torpparin ainoan ilon.

Ja erityisemmin oli kartanossa ruvettu pitämään silmällä Rounin toimia. Hänen luja, rautainen tahtonsa, uhmansa ja rohkeutensa oli tunnettu. Hänestä voi levitä levottomuuksien henki. Hän varustausikin nyt lähtemään neuvottelemaan kohtalotoveriensa, etäisten naapuriensa kanssa.

Hän oli tuonut nyt pihamaalle kantamuksen tuoreita näreseipäitä, koloi ja teroitteli niitä. Hän oli mielistynyt Vieroon, puheli sille ja suostutteli jäämään taloon pitemmäksi aikaa.

»Ei tässä meillä hääviä ole. Mutta jos ei murru, niin kestää», puheli hän siinä työssänsä. Viemi oli istahtanut portaalle ja lajitteli siinä vasussa mustia villoja erikseen valkeista. Rouni jatkoi Vierolle:

»Tässä kyllä nyt tämä Viemikin apuna ahertaa, mutta ei sitä henno . . . erin työssä pitää.» Seipäät olivat jo valmiit. Hän nosti ne pystyyn aitan seinää vasten ja istahti Viemin luo rapulle. Hän aikoi sille jotain puhua, mutta se synkkä asia tuli taas mieleen. Hän jäi istumaan, mietikin vain jotain ylimalkaista, huomaamatta edes Viemin puuhaa. Vasta tovin niin ääneti istuttuaan pääsi hän sen puhelunsa alkuun.

»Tämä Viero tässä», alkoi hän ja jatkoi:

»Pitäisit häntä niinkuin omaa. Voi olla tässä sinulla apuna.» Hänen karkeassa rinnassaan sykähti taas jotain hyvin hellää vaimoansa kohtaan. Hänestä tuntuivat sen kädet niin avuttomilta, yksinpä villojakin lajitellessa. Hän lausui karun hellyyden, puhellen koruttomasti:

»Jos tässä miten kannattaisi, niin että saisivat vielä sinunkin sormesi kerran levätä.» Viemi tajusi sen. Hän vetäisi aivan vaistomaisesti huivia alemmaksi silmiensä varjoksi ja koki, miehensä hellyydestä herkkyleneenä, syventyä työ-

hönsä. Mies vaikeni. Tuntui kuin olisi puhunut kaiken parhaansa. Hänellä oli taas hetkisen ajan hyvä olla. Huoletkin, uhma ja aavistukset unohtuivat. Mieleen kuvastui vain vastapäisen, pihapuun varjostaman Viemin aitan harmaa räystääs kouruinensa ja siellä aitassa orrella riippuvat vaimonsa köyhät vaatteet, joiden vähäisiin, hiljaisiin väreihin oli nyt kätkeyty koko hänen maailmansa. Hän nousi, poistui ääneti tupaan, ja kun hän siellä yksinäisyydessä taas näki sen akkunalla vienosti kukkivan yksinäisen kasvin ja sen kainona punoittavat kukat, tuntui hänestä kuin olisi hän saanut nuorelta vaimoltansa kaikessa liikaa, tuhannesti enemmän kuin mitä hän koskaan palkita voi, ja kun Mainu saapui, niin hän alkoi sille puhella tavallista omituisemmin.

»Viemin kukat siinä», puheli hän. Omasta keväästänsä hän siinä nyt oikeastaan sen sanansa haastoi. Mutta oitis hän, ikäänkuin toisin äänin, lisäsi:

»Mutta eiväthän ne mitkään kevääät ole täällä iäisiä . . . Niin että kukkikoot aikansa sitä ihanammin!» Hän aikoi ryhtyä veistämään kirvesvartta, mutta ei tuntunut haluttavan. Mieli veti johonkin. Hän otti kirveensä, poistui ääneti

ja painui tuoreen metsän rauhaan, jossa odotti yksinäinen työ.

*   *   *

Mutta menemme etäälle, kauas näiltä maailman perukoilta.

Siellä etäällä vaelsi vielä Viero ja sen isää etsivä vanha Taira. Jälillä hän kuitenkin vielä pysyi ja toivoi löytävänsä. Vainajalle annettu lupaus tuli päivä päivältä pyhemmäksi.

Hän istuksi nyt Uitin talossa ja siinä ohjailivat häntä edelleen Vieron jälille. Hän kertoili siinä, kuten muuallakin, sen äiti-vainajan viimeisistä ajoista.

»Miestänsä muisti . . . Muisti vaan. Muisti», kertaili hän. »Viime sanoinansakin muisti. Jo-han. Muisti vain vaimo», toisteli hän aivan heltyneenä muisteloista. Hän kertoili, mitä vaimo oli viimeisillään ollessaan miehestänsä puhunut. Hän puheli:

»Sanoi minulle: Rounilla, sanoi, Rounilla oli vaimoan kohtaan sydän. Sy-dän. Justiisa sydän, sanoi», painosteli hän sitä sydän-sanaa ihan erikoisesti ja jatkoi:

»Ja jos kerran vaimo todistaa, että miehellä on sydän . . . vaimoan kohtaan sydän . . .

niin silloin tiedät. Että sen miehen povi ei ole köyhä, tiedät.»

Ja miten liekin, niin se puhe sydäimestä koski veriin. Seudulla oli hallavuoden jälkeinen vuosi. Uitin vaimo, Lieni, oli juurikään palannut lehtikerppuja taittamasta ja hoivi nyt rintalastansa ja kuunteli Tairan puhetta miehen sydäimestä. Sitä kuullessa tuntui kuin olisi taas, kuten aina, löydetty petäjän karkean kaarnan alta jotain, josta puhutaan vähän, mutta jolle sykähtää salatuin ja paras, sykähtää niin hiljaa ja oimittuisesti, että vieras ja outo ei sitä huomaakaan, ei tajua. Vakaana puheli jo Tairalle vastailakseen Uitti:

»Niinpä se . . . Että sydänhän meillä on suurin rikkaus . . . Nää olot kun ovat niin karut.» Lienistä tuntui kuin olisi näissä hänen miehensä vähissä sanoissa ollut jotain hänellekin sanottua, ja niin köyhää kuin se sanottu olikin, tuntui siinä nyt olevan hänelle kylliksi rikkautta. Hän nosti ääneti petäjäishuhmaren syrjemmäksi ja jatkoi äidin puuhiansa. Vanha Taira puheli:

»Sanoi minulle vainaja . . . miehestään sanoi: Kuori, sanoi, kuori hänessä oli luja, mutta sydän suli aina ennenkuin sanoiksikaan pääsi.» Uitin vaimo hyssytteli lastansa. Hän aikoi jo-

tain sanoa, mutta hänenkin sydämensä suli nyt ennenkuin sanoiksikaan pääsi. Hän avasi aivan tahtomattansa röijynsä, kaivoi rintansa ja antoi sen lapselle. Hän imetti koko sielullansa, olisi halunnut antaa lapsellensa kaiken itsestänsä ja hänellä oli hyvä olla. Nuo miehensä äskeiset köyhät sanat, sekoittuneina Tairan puheluihin oudon miehen sydäimestä availivat imettävän äidin rinnassa aivan loppumattomiin kaikkea sitä, jota ei maailma näe. Tairakin oli sulanut lopen.

»Päistäriä . . . Kaarnaa ja päistäriä me olemme päältä nähden», kaihoili hän ja taas jatkoi ja vieläkin tenäsi:

»Sa-noi. Niin sanoi. Rouni, kertoi, sanoi vain: Vaikka hiven menisi, niin sinulla olkoon hyvä kuin vain . . . Niin hyvä kuin vain.» Lapsi oli nukahtanut imemiseen. Äiti työnsi ohimolle valahtaneen suortuvansa takaisin tukkaan ja alkoi soudattaa, rinta avonaiseksi unehtuneena. Uitinkin mieli teki nyt sanoa joku sydämen sana vaimollensa ja hän puheli siinä mielessä:

»Se on tämä meikäläisten elämä meikäläistä . . . Niin että siinäpähän tuota on täytynyt meidänkin vaimon muiden rinnalla kitua ja kestää.»

Mutta vaimolle se hellyys oli kylliksi.

»Mitäpä niistä», puheli hän kiitollisena, vuorostaan hellänä ja lisäsi:

»Kunhan on päistäriä paidaksi ja . . . vaikka terveys. Niin mitäpä sitä muuta elämältä toivoisitkaan.»

Mutta vanha Taira otti sauvansa ja lähti ääneti ja jäähyväisiä sanomatta edelleen, etsimään outoa isää ja sen ainutta, kadonnutta poikaa. Yli kaksikymmentä vuotta oli kulu-
nut siitä, kun hän viimeksi näitä oman maan köyhiä tienoita näki. Sinne vieraalle maalle oli täältä vain kumottanut etäinen, äänetön muisto, yksinäinen aho, jolla mies on kerran kuorinut petäjää. Nyt on sieltä sekin elo ja elämä poissa. Erakko tikka vain ahkeroi lähimetsässä yksinäänsä, ja kenenkään näkemättä kulkee pienoinen pilven päivi harmaana ja ääneti ahon yli. Taira lynkytteli tietänsä.

»Kuopataan meidät kerran . . . Kuolemme ja kuopataan», toisteli hän siinä lynkyttäessään itseksensä. Hän kuuli kyllä käen kukkuvan ja tajusi sen kukkuvan keväisimmässä isossa koi-
vussa, mutta ei hän nyt siitä. Kevät oli hänelle jo liika etäinen ja surullinen sen syke.

* * *

Oikeastaan se oli Luikin nykyinen vouti, joka ajoi erityisemmin kiihkeästi tätä asiaa Rounia vastaan. Hän oli tullut Luikkiin aivan niinä aikoina, jolloin Viemi muutti sieltä palveluksesta Rounin vaimoksi. Hän oli heti tultuansa mielistynyt Viemiin. Myöhemmin hän oli satumalta nähnyt Viemiä kertasen, pari. Nuori vaimo oli näyttänyt entistäänkin sievemmältä. Hän oli alkanut häntä rakastaa.

Tai oikeastaan kiihkeästi haluta. Hän tiesi, että jos Rouni kerran joutuu kartanon alustalaiseksi, Viemi sen päivätyöläiseksi, käy kaikki kuin itsestään. Nuori vaimo joutuu hänen valtoihinsa, varsinkin kun siteet vanhaan mieheen eivät voi olla kyllin lujat.

Nyt oli Rouni tullut neuvottelemaan kaukaisten naapuriensa kanssa. Heitä oli monia koolla Riekin tuvassa, mutta ei kukaan tiennyt, mikä nyt auttaisi. Yksi arveli yhtä, toinen toista, mutta kaikki tuntui turhalta. Riekin vaimo, Kieru, oli, kuten useat muutkin, Rounin veljen Mainun saarnoista heränneitä ja kun kaikki neuvot nyt tuntuivat turhiksi raukeavan, niin hän tapansa mukaan alkoi alistua ja puheli miesten arveluihin;

»Eikö tuo liene parasta, kun seuraa vain siinäkin Jumalan esikuvaa: ottaa ristin kantaak-sensa ja kantaa.» Kaikki vaikenivat vakaina. Kieri puuhaili hiljaa ja jatkoi kuin itsek-sensä:

»Ne ovat kyllä ikänsä kauniita, ne tämän maailman kukkaset, mutta lyhyttä se niiden kevät on. Ainoastaan ristissä se Hänkin sen pysyväisen rauhan ja avun löysi.» Taas vaiet-tiin. Lopulta puheli Rouni:

»Niinhän sitä opetetaan, mutta olkoot jumalat jumalia . . . Emme me ihmiset niiden manuil-la elä.» Hän alkoi taas oitis synkistyä ja hetkisen kuluttua lisäsi:

»Kunpa olisivat jumalat tuoneet meille oikeutta. Sen sijaan että vain ristin selkään. Ja kunpa olisivat sanoneet että: puolusta sitä, oikeutta, äläkä ristiä ylistä.» Hänen äänensä oli varma, katkerakin. Elämän ylle laskeutui jotain raskasta ja kovaa. Rouni itse tuns-i sen paljon selvemmin kuin muut.

Mutta ei Kieru hänen puheestansa louk-kaantunut. Menossahan se oli kyllä hänenkin talonsa, mutta mitäpä niistä. Hän tahtoi kuitenkin lausua Rounille oikaisun sanan, otti villat kartataksensa ja samalla puheli:

»Hyvähän sitä on Herralta vaatia ja tahtoa... Sitä mikä on itselle mieluista, mutta et sitä kuitenkaan tiedä, mitä sitä missäkin sisällä on.»

Ei Rouni siihen vastannut. Virisi taas vaitiolo. Kuin edelleen sopua rakentaakseen puheli lopulla Riekki itse:

»Se on ihmisen kohtalo. Tämän köyhän kohtalo... Niin että olipa siinä oikeus tai risti, niin samaan se lopulta vie.» Rouni kuunteli ääneti sitä puhetta kohtalosta. Kohta voittiluja tahto taas raskaat ajatukset ja hän puheli jyrkevästi:

»Olkoon sitten se kohtalo, jos niinkin. Mille ei mitä voi, sille ei voi.» Hänen sanoissansa oli taas jotain äärimmäisen varmaa, voimakasta ja päättävää. Hän lopetti:

»Jos kerran tupertuakseen niin tupertukoon. Mutta en minä vain silloin yksinäni enkä ensimmäisenä tuperru.»

Ei hän itse sillä mitään erityistä ja selvää tarkoittanut. Mutta monet käsittivät hänen tarkoittavan sitä, että apu saadaan ainoastaan sillä väkivallalla, jota jotkut, varsinkin kartanon entiset riehautuneet alustalaiset olivat jo hiljaa suunnitelleet. Tämä puhe oli vain tulta tappuraljään. Kaikki tajusivat, että Rouni olisi nii-

den äärimmäisten tekojen hetkellä mies, joka vastaisi monta. Hän kulki jo kotiansa kohti yksinäistä salotietä myöten. Taivaalla ajelehti muutamia pilvenhattaroita ja tuon tuostakin vaihtelivat varjot ja kirkkaat poudan valot, jotka valelevat keväisiä lehtoja ja kultailevat kuusen pehmeinä punottavia nuoria käpyjä.

Ja nyt hän taas muisti ne Riekin sanat ihmis-kohtalosta. Hän käveli voimakkain askelin, kuin olisi sitä raskasta ajatusta kantanut. Kaikki oli taas yhtä ainoaa epäselvyyttä, järjetöntä tuhoa. Mutta viisi niistä. Tulee mikä tulee. Hänen voimansa alkoivat kokoontua.

»Hauta se on senkin loppu. Ei viimeinen sana ole elämän», puheli hän jo itsekseen siitä kohtalosta. Hänen päättävät kasvonpiirteensä vetäytyivät yhä lujemmiksi. Hän jatkoi:

»Elät täällä. Samoat kuin hirvi metsässä, jossa tolkkutömuus on ainoana polkuna ja ilves yhä kintereillä.» Juuri semmoiselta hänestä tuntui oma elämänsä. Perheen, lapset, vaimon, kaiken oli vienyt tuuli kuin pölyn pimeyteen. Hän synkkeni.

»Jos luoti on kerran osuakseen, niin se sattuu.» Pakene siinä sitten turhia ja paru», lopetti hän ynseänä. Hän oli istahtanut polunviereen hir-

ren tyvelle. Pilvikaista veti harmaan varjon hänen kasvoillensa. Hän mieteksi jotain epäselvää, ympärillä korpi, taustana maailma ihmis-kohtaloinensa: samoileva hirvi ja ilves sen kintereillä ja jossain siellä etäisillä maailman perukoilla yksinänsä lynkyttävä vanha vaimo, joka ehätti hänelle viestiä siitä, että hänellä on ilonansa ainoa poika.

Mutta ei Tairakaan tiennyt, että Rounin luona ja sen vaimona oli hänen oma ainoa tytärtärensä Viemi, se sama, jonka hän oli jo aikoja kuolleeksi itkenyt.

*   *

Niin, se vanha laulu.

Siellä Rounin kartanolla eestyi kesä ja seestyi kirkkaana taivas. Lihaviksi villoittuneet lampaat kulkea palleroitsivat veräjältä karjatieta myöten metsään siimeksen hakuun, ja kot-taraispari kutoi lennollansa iloista verkkoa koko pihan ylle. Viemi oli siinä miehensä poissa ollessa kerinnyt veräjällä yhden lampaan ja työn ollessa jo lopussa oli Viero tullut siihen luo, jäänyt, katsonut ääneti työtä. Hän oli jo vienyt villat tupaan, sitaissut uuden esiliinan yllensä ja aikoi mennä asioillensa aittaan.

Mutta nähtyänsä Vieron yhä oleilevan veräjällä yksinänsä, alkoikin mieli vetää sen luo, puhumaanko sanan, muutoinko vain? Tuntui vain keväiseltä ja vienolta. Hän istahti veräjän porraspuulle, istuakseen vain nuoren miehen luona. Hän tajusi kuinka se seisoi veräjään nojaten, ehkä katsoikin häneen, vaikka ei puhunut. Teki mieli sille puhua.

»Onko sinulla, Viero, täällä jo ikävä?» kysäisi hän.

»Ei . . . Ja ketäs minä täällä ikävöisin?» vastaili toinen. He vaikenivat.

»Entäs sinulla, Viemi? Onko sinulla täällä ikävä?»

Nuori nainen ei tiennyt mitä vastata. Hän katsoi maahan ja puheli:

»Niin . . . Eihän täällä ole paljon kenelle kertoa . . .»

Oikeastaan hän sen asian tajusi vasta nyt, sitä sanoessansa. Hän lisäsi omituisesti:

»Oikeastaan minulla on ainoastaan tämä veräjä . . . Tässä minä aina joskus yksinäni istuksin.»

Hän puheli siitä kuin lapsi, kevään lapsi. Tuntui niin kesäiseltä ja helpolta, kun oli nyt toki yksi, jolle kertoa. Hän lisäsi:

»On hyvä, että sinä nyt olet ja jäät.»

Viero ei tiennyt mitä sanoa, ja vaiti oli nyt Viemikin. Se elämän vanha laulu oli alkanut kuulua jostakin kaukaa, vaikka he eivät sitä vielä täysin tajunneet. Se laulu oli ilmestynyt huomaamatta, kuten kaunis mierolainen, tullut tiesi mistä, kierrettyään kesäisillä veräjillä ja yöaikojen hiljaisissa luhdeissa. Nuori mies nojasi yhä veräjään, katsoi vienoon emäntäänsä ja nyt puheli:

»Minulla on täällä hyvä olla. Parempi kuin missään . . . En minä täältä pois pyri.»

— — —

»Niin», tapaili Viemi: »Onhan täällä . . . En minä tiedä mitä täällä on . . .»

Hänestä tuntui nyt kaikki keveältä ja vienolta ja hän loi vain katseensa esiliinaansa ja halusi istua ja vaieta, olla vain siinä nuoren miehen luona. Ja kun hän lopulta nousi tupaan palataksensa, katsoi Viero yhä hänen kulkuansa. Hän tajusi silloin ainoastaan tämän kesäisen emäntänsä hameen keveät värit ja hellät pienet poimut hänen kulkiessa siitä veräjältä pihamaan halki tupaan. Hänen puvustansa tuntui häilyilevän yksinäisenä heilimöivän metsähalmeen vieno ja kaihoisa tuntu ja Vieron sieluun jäi se

kevään outo tuntu sittenkin kun Viemi oli jo hävinnyt ovesta tupaan — jäi ainaaksi ehkä. Hän vain seiso, nojasi veräjään ja hänellä oli todellakin nyt hyvä olla.

Niin tuli iltapuoli. Vähän ennen Rounin palaamista oli nopea sadekuuro lentänyt keveästi talon yli, mutta nyt se oli jo ohi ja aurinko paistoi entistäkin kirkkaammin sateesta tuoreutuneeseen kesäiseen ilmaan. Viemi osui tulemaan tuvasta sen rappusille juuri miehensä palatessa. Komea sateenkaari oli kohonnut talon yli ja hän seiso nyt sen hohteessa siinä rapulla, edessä esiliina, jonka värit olivat yhtä vienot kuin koko hänen olemuksensa, ja aitan rapulla istui Viero lehteviä vitsaksia veitsellä karsimassa. Rouni tajusi sen metsien hiljaisen näyn: nuoren vaimonsa siellä rapulla sateenkaaren hohteessa seisomassa ja sen keveän esiliinan ja lapsekkaan, vienon katseen ja kaiken muun. Hän sul i taas suloi sen lempeän laulun edessä, unohti hetkiseksi kaiken muun, ei raskinut mennä vaimonsa ohi tupaan, vaan jäi jotain pihamaalla kohentelemaan ja puheli kuin sinne Viemille jotain sanoakseen:

»Lankesi sadetta vähän.» Hän oli altis toivomaan vaimollensa kaikkea hyvää kuten lap-

selle, kohensi sen riipimän vasullisen tuoreita lehtiä portaiden luo, tupaan vietäväksi ja puheli:

»Antaisit nyt enimmät työt vartoa ja tekisit vain omia pikku askareitasi . . . Niin jäisi sinullekin jotain kesästä.»

Mutta yhä seiso i ennallansa Viemi. Hän kuuli miehensä puheet ja tajusi ilman keveän tuoreuden, raikkaan auringon valon, keväisen vehmaan pihan ja nuoren miehen, joka siinä kevään hiljaisuudessa aidan rapulla vitsaksiansa oksi.

IV.

Mit' on liesi, lämpö lieden!
Kulkevat sodissa miehet,
vaan on sielläkin sykähti
sydän lieden laittajalla.

Rounin lähdettyä oli Riekin vaimo alkanut puuhailla seuroja ja toimitti miestänsä noutamaan Mainua puhumaan lohtua ja rauhaa tämän uhkaavan murheen uhatessa. Hän se oli aikoinaan toimittanut ja puuhannut Rounin ja Viemin avioliittoakin. Hän rakasti Viemiä kuin omaa lastansa, koki sitä johtaa ja taivuttaa uskoon ja käski miehensä, Mainua Rounin luotavattessaan, pyytämään Viemiä tulemaan hartausseuraan.

Sille asialle se nyt Riekki saapui. Viemi oli yksin kotona. Rouni oli veljensä Mainun kanssa lähtenyt polttamaan viime kesänä kaadettua kaskea. Hän puhui Viemille asiansa, kehoitti tulemaan seuroihin.

Mutta Viemi ikäänkuin esteli.

»En minä tiedä», puheli hän, ei tosin suoraan kieltääksensä, ja kun Riekki jatkoi, niin hän kuin ajatellen lisäsi:

»Niin . . . Onhan se hyvä asia.» Hän sanoi sen kuin lapsi, ahkeroi pikku puuhaansa ja lisäsi:

»Mutta en tiedä . . . Mitä Rounikin sanonee.»

Tiesi hän, että ei Rouni häntä estele, ei kiellä mistään, eikä hänellä itselläänkään ollut mitään seuroja vastaan, mutta hänellä oli nyt vain täällä hyvä ja keveä olla. Hän koki johtaa puhelua muuhun, sanoen:

»On tässä niin paljon yhtä ja toista . . . Pellava on kitkemättä ja paljon muuta askarta.» Mutta Riekki vain jatkoi sittenkin, puheli:

»Pellavat ovat kyllä pellavia.» Hän koki sovitella, varsinkin vaimonsa toivomuksien vuoksi, ja jatkoi:

»En minä sitä muuten niin kärttäisi . . . mutta se Kieru kun sitä vaati ja käski että pyytää.» Viemi vaikenä, toimi toimiansa. Riekki heltyi hänelle kuten lapselle, puheli, kyseli:

»Sitä on sinullakin eläviä», tapaili hän mieli niin omituisena, ja kuin muiden sanojen puutteessa kysäisi:

»Mitenkä sinulla tässä menee? Ne olot ja . . . . pellavan kitkut?»

Ja oli kuin olisi Viemissä silloin sykähtänyt jotain, jota hän ei itse tajunnut, jotain kaihoisaa, hellää ja selittämätöntä. Teki mieli vetäistä huivia alemmaksi silmien varjoksi. Hän kohenti vasua penkille, ja tapaili:

»Mitäpä tässä . . . Ei tässä mitä puutu.»

Hänelle tuli äkkiä omituinen olo. Hän lisäsi kuin itsekseen kaipaillen:

»Milloinhan kitket, milloin itket.»

Se tuli niin hiljaa, kuin omalle itselle puhellen, oikeastaan ensi kertaa elämässä. Vaiettiin. Lopulta Viemi lupailikin sinne seuroihin tulla, ei juuri luvataksensa, vaan sanoaksensa jotakin. Riekki lähti kaskenpolttajia etsimään. Yksin tupaan jäätyänsä yritteli Viemi siinä alottaa taas työtänsä, mutta ei se tahtonut nyt sujua. Tuvassa oli hiljaista, tyhjää. Ainoana elona ulkoisesta maailmasta tuntui olevan hiljaa heloittava päivänpaisteinen akkuna, kaihoisa ja äänetön, kuten kaikki muukin. Tuli outo olo. Ei tehnyt mieli mitään miettiäkään. Ajatukset vain hajosivat ja haihtuivat maailmalle.

Eikä hän tiennyt, miksi hänen teki mielensä nyt itkeä. Ei hän tiennyt miksi itki, ei surrut mitään, ei toivonut. Hän itki vain itkeäksensä, kuin jonkun hiljaisen aavistuksen edessä.

*   *   *

Se oli tyyni, poutainen päivä. Veljekset polttivat kaskea mäenrinteellä. Vaikka ei käynyt tuulen veto, niin tuli kuitenkin kiipeili rinnettä ylös tasaisesti, nielasi tuontuostakin kuivaa ryteikköä aivan ahmien. Kasken siinä tasaisesti palaessa levähtivät nokiset polttajat sen reunassa, rinteän alla. Savu levisi tyynessä ilmassa leijailevaksi pilveksi, jonka lieve painui miesten kohdalle, heittäen heidän yllensä omituisen, paksun varjon. Taustana kohosi jyrkkä, alhaalla jo mustaksi palanut rinne, jossa tulireuna kiipeili yhä ylemmäksi punaisten tulikielten leikitellessä ja leimahdellessa paksuna tupruavan savun seasta. Vehmas metsä vain katseli näytelmää äänettömänä ja ohi savujen lentää hipasi yksinäinen palokärki.

Ja taas olivat veljekset johtuneet puhumaan siitä semmoisesta, näiden uhkaavien asioiden kanssa yhteydessä olevasta asiasta, josta silloin kerran kaskimaalla väittelivät. Mainu tunsii vel-

jensä voiman ja luonteen rautaisen lujuuden ja väkisinkin oli häneenkin hiipinyt joku turman aavistus näiden koettelemuksien uhatessa, ja hän koki hillitä ja sovittaa veljeensä. Rouni olikin kuunnellut hänen rauhoittelujansa tyynenä ja puheli nyt:

»En minä siitä muuten ja itseni tähden niin erin, mutta minulla on vaimo», puheli hän vakaana ja lisäsi päättävästi:

»Haljetkoot vaikka tanteret altani, niin niiden raossakin minä poljen hänen puolestansa niin että hänellä on hyvä.» Hänen karkeita, nokisia ryntäitänsä pitkin valui hiki lihavina pisaroina. Kun Mainu puheli lupauksesta ja toivosta, niin hän taas ynsistyi ja äänsi:

»Ne ovat karstaa. Kuivaa karstaa.» Hänen kaikki voimansa palasivat. Hän jatkoi:

»Helveti», manasi hän synkeästi ja lujeni:

»Oikeudesta puhutaan, mutta minä tiedän elämän raamatusta, että oikeus ei tässä maailmassa asetu sen puolelle, jolla ei ole lujat nyrkit, millä sitä puolustaa. Mutta jos on, niin asettuu.»

Hän yltyi, viskasi palokangen syrjään ja jatkoi:

»Se kyllä, oikeus, on huorain, ovelien, ket-tujen ja konniën apuna, mutta jos se myös sattuu

mieheen, niin se asettuu sen puolelle, jos tiukka tulee . . . Pakosta, ei muuten.»

»Ei, veli,» tarttui Mainu. Hänkin kokosi nyt omat voimansa ja todisti:

»Vaikka se on karua ja korutonta . . . Heran apu, niin ota siihen vain ajallasi turva . . . Ota ajallasi, ota ajallasi turva.» Rouni antoi hänen puhua, jatkaa:

»Se on, katso, näin: se tulee salassa, se apu, omia teitään . . . Sinä sitä varrot tuolta ja tältä suunnalta, ja täältä», viittoi hän käsillensä ja ilmoitti:

»Mutta se onkin jo silloin sinussa itsessäsi. Sinä vain avasit sydämesi ja se tuli . . . Tu-li. Tuli vain», vahvisti hän lujalla uskolla ja selitti:

»Se rakentaa sinussa sulut. Juuri sinussa itsessäsi se rakentaa sulut ja niin on sinulla turva.» Rouni oli istahtanut nokiselle polulle, näytti miettivän, ja kun veli oli lopettanut, niin puheli:

»En minä sano, etten ole sitäkin yrittänyt.» Muisti hän ne etäiset ajat ja jatkoi:

»Silloin aikoinaan minä uskoin siihen jumalan apuun, mutta elämä oli liika selvä. Ja se todisti, että jumala on aina siellä, missä veijarit lihovat, vaan ei niiden suojana, joilla on hätä, ja silloin minä päätin. Minä päätin, kuule, Mainu,»

sai hänen äänensä taas uhman voiman ja hän vannoi:

»Minä päätin itse seistä viimeiseen asti oman veräjäni vahtina, ja minä en siitä järky.»

Ja Mainu tajusi taas, että hänen puheensa ovat turhia, aika ei ollut, niin hän uskoi, vielä niille tullut. Hänen mielensä painui, oli kuin syksyn kuloa ja hän toisteli surullisena, kuin itsekseen:

»Tuki vain veräjä itsessäsi. Tuki, tuki aikaan veräjä itsessäsi ja seiso vartiana siinä. Muutoin siitä ryöpsähtää myrsky ja silloin se on myöhä!»

Kasken tuli ahmasi ryteikköä ryskinällä, purki paksua savua taivaalle mustaksi pilveksi ja sen alla väänsivät veljet taas kovaa, hikistä työtänsä. Saapui sitten Riekki asiallensa, puheline, sai Mainulta luvan, kertoili asioista ja poistui. Tuli jo ilta. Kaski oli loppuun palanut. Nokisella rinteellä töröttivät hiiltyneet kannot. Päivän äänet lakkasivat. Taivasrantaan syyti kuulas iltarusko, joka valoi punaista hohdettansa nokiselle palorinteelle ja siellä kaskitoitansa lopettelevan, väsyneen ja nokisen veljesparin yli. Ilta syveni. Valo haurastui öisemmäksi. Ruskon puna värjäsi nokisia miehiä ja valaisi rinnettä yhä hartaammalla hohteella.

Veljekset olivat lopettaneet työnsä ja seisoivat rinteellä kumpikin tahollansa, alas rotkon lehtojen yli katsellen. Rouni seisoj nokinen palokanki kädesssä pystyssä, lujana ja voimakkaana kuten aina, ikäänkuin tähyten jotain outoa, joka uhkasi tulla, ja Mainu näytti ikäänkuin hiljaa, äänettömäksi syventyneenä siunaa-
van nyt kuluneen metsämaan työpäivän rauhallista ja vakaata pois menoa. Ja molempien ja koko punassa hohtavan nokisen palorinteen yllä tuntui siinä yksinäisen korven keskellä häämöttävän hiljainen, selittämätön kohtalo, joka yhä vain läheni kuten nyt lientyvä, metsämaan lempeä ja vaitelias tuoreen kevään yö.

*   *   *

Se Luikin asia alkoikin jo kehittyä loppuratkaisuunsa. Miehet kuljeksivat jo uusia rajoja suunnittelemassa. Vouti oli miehinensä poikennut Turman taloon. Miehet jäivät pihalle, hän meni yksin tupaan. Siellä puuhaili Viemi yksin. Vouti alkoi puhella kuten vanha tuttu ja isäntä, mutta vastaukset olivat vähiiä.

»Vouti on hyvä ja istuu», raivaili Viemi hänelle vastailuksi vain penkkiä. Vouti istahti, katseli puuhailevaa nuorta vaimoa.

»Vai täällä sinä nyt sitten olet», puheli hän hänelle. Hän koki johtaa puhettansa niin että se koskettaisi jotenkin sitä hänen salaista asiaansa, sitä tyttöjen kesäisen luhdin ja nuoren vaimon tuoretta, keväistä vetoa, joka hänetkin oli nyt tänne vetänyt.

»Entäs miehesi? Missä hän on?» jatkoi hän. Ei hän vastausta odottanutkaan, vaan lisäili:

»Olisit sinä nuoremmankin saanut.»

Mutta Viemi veti taas huivia katseensa varjoksi ja koki puuhaillessaan pysytellä selin voutiin. Hän tajusi sen yhä vain katseillaan seuraavan häntä ja hänen toimiansa, tajusi sen yhä herkkenevillä, miehen kanssa yksikseen jääneen nuoren vaimon vaistoilla. Hän lakkasi kuulemasta sen puhelujakin ja kun vouti yhä jatkoi ja johti, niin hän otti vesisangon ja poistui ääneti, muka vettä hakeakseen, pois tuvasta. Hän käveli kaivolle, täytti kyllä sangon vedellä, mutta ei lähtenytäkään sitä tupaan viemään, vaan istahti kaivonkannelle vesisankonsa viereen. Hän istui kauvan ja miten olikaan, niin tuli siinä taas muistaneeksi kohtauksensa Vieron kanssa siellä tuoreen vastaskoivun alla ja toisen siinä kodin veräjällä. Se muisto tuli nyt kuin jostain hyvin kaukaa, jostain unohdetuilta pyykkirannoilta,

jossa vaatteet yksinänsä valkenevat ja ripsehtii vesoissa vain muisto siitä, että täälläkin on joskus pesijä puuhaillut. Se muisto karkoitti hänestä nyt kaiken muun, nukahti lopulta itse häneen ja hänessä tuntui silloin lakkaavan kaikki, kaipuu, mietteet. Hänellä oli vain hyvä olla.

*   *   *

Vouti ei ollut vielä poistunut tuvasta, kun Rouni palasi työmaaltansa. Hän arvasi voudin asiana olevan talon asian. Mitään siitä välittämättä otti hän ruuan hyllyltä, odottamatta että Viemi saapuisi sitä pöydälle tuomaan, ja ryhtyi syömään, voutia tervehtimättä, tupaan nyt tulleista miehistä välittämättä. Hän söi ääneti, kuin ei tuvassa olisi ketään muuta ollutkaan.

Ja vouti ilmoittikin hänelle asiansa, ensin ylimalkaisesti, antamalla tietää, että kartanoon tullaan yhdistämään sen rajaseudut. Rouni vaikeni, söi tyynesti. Vouti puhui nyt tarkemmin, selitteli jo alustalaisten velvollisuuksia ja samalla piti silmällä Rounia. Sen ynseys nosti hänen luontoansa. Hän tiesi olevansa kartanon itsevaltiias vouti. Hän jo lisäsi:

»Muutoin riippuu kaikki siitä, hyväksyykö kartano entisen asujan.»

Mutta silloin lopetti Rouni syöntinsä ja lausui päättävästi:

»Saahan sitä koettaa.»

Siinä oli jo uhmaa. Hän varustautui veistämään tarvepuuta. Ja kun vouti nyt jatkoi, niin hän ikäänkuin keskeyttääkseen entiseen taapaansa toisti:

»Niin. Koettaahan sitä saa. Mutta sitä aikaa ei tule, jolloin voudin piiska minun selkääni voitaa.»

Eikä hän sen enempää puhunut, ei kuunnellut, jätti veistämisen sillensä, nykäisi kirveen olallensa, poistui tuvasta ja lähti työmaallensa metsään. Voutikin poistui. Hän arvasi Rounin uhkailevan vastarinnalla, kapinalla ja päätti tarttua oitis tiukasti asiaan.

»Nähdäänhän, kenen näpit pitävät», uhkaili hän itseksensä.

Mutta hänen mukanansa oli niitä miehiä, jotka olivat hiljaisuudessa suunnitelleet vastarintaa ja kapinaa, varsinkin sen jälkeen kun olivat kuulleet Rounin Riekin tuvassa puhuvan uhmaa »tupertumisesta». Nyt he olivat jo aivan varmoja Rounin avusta ja voudista eroon pääs-

tyänsä lähti Laukon Juha etsimään häntä metsästä työmaalta, puhuakseen, sopiakseen yhteisestä asiasta. Rouni oli lähtenyt paloaidan pannon. Oli poikennut pimeään kuusiryteikköön hakkaamaan närevitsaksia. Sankka ikimetsä kaihtoi siinä kaikki taivaan valot, esti kaikki äänet. Mieli veti nyt painumaan yhä syvemmälle sen ikuiseen hiljaisuuteen ja pimeyteen, jossa ei lintu koskaan pesinyt, ei kesinyt kevät. Hän lymysi yhä syvemmälle. Joku rusahti hiljaa. Hän kyyristyi kurkistamaan, olisiko se luikkiva ilves, ja tajusi itse kuinka hänen katseensa kiilui iki-ryteikön oudon pimeyden läpi.

Mutta silloin ilmestyikin hänen eteensä ryteikön läpi oikova Laukon Juha. He istahtivat. Juha alkoi heti puhua asiastansa, selitteli yhtä ja toista, sanellen:

»Lakiin, arvelivat yhdet, että turvata lakiin, mutta otappas auttaako? Laki auttaako köyhää rikasta vastaan? E-hah! On sitä jo yritetty, mutta e-hah!»

Hän puheli siitä pitkältä, hartaasti selitti.

»Halvattu», kiroili hän harmistuneena ja jatkoi:

»Se on kiperä . . . Se on kiperä ja keperä.»

Lakia hän tarkoitti ja soimaili, Rouni kuunteli, mieteksi. Juha jatkoi:

»Niin. Lakiin. Mutta minä sanon niille että: se on turva. Laki.» Sehän se oli monen muunkin katkera ajatus ja sama oli Rouninkin. Juhan mieli madaltui sitä ajatellessa ja hän kaihoili:

»E-ei, veikkonen!»

Tiesi sen. Hän jatkaa:

»Laki vain kysyy: Että voutiko vai voudin orja? — kysyy laki. Ja jos vouti, niin: lyö. Ja jos rikos, niin: rosvoa — tuomitsee laki. Sillä se on kiperä. Se on kiperä, kuule Rouni», tenäili hän jo tiukasti. Hän tiesi ja aavisteli niistä voudin aikomuksista Viemin suhteen. Niistä oli kylilläkin kuiskailtu. Oli vainuiltu, ne kun olivat tavallisia asioita näissä oloissa. Hän jatkoi, mieli yhäkin matalampana:

»Sinullakin, Rouni, on vielä nuorikko.»

Ja oitis arvasi Rounikin, mitä hän tarkoitti. Hän synkkeni. Juha jatkoi aivan surullisena:

»Senkin Haipun nuorikon», puheli hän, »senkin veivät hoviin ja tarvelivät . . . Tär-ve-li-vät vain. Niinkuin ei mitään tarvelivät», tenäsi hän sitä surullista asiaa, yhtä monista.

Ja silloin tarttui Rouni äkkiä puheeseen, ilmoittaen rutosti:

»Ei, Juha! Ei se käy niin». Hän oli valmis, jatkoi:

»Minä olen nainut naisen itseäni, enkä muita varten. Niin että se ei käy niin.» Juha huomasi kuinka hänen jokainen sanansa ikäänkuin karisi suusta karkeana, sana sanalta, päättävänä ja varmana. Rouni jatkoi:

»Sano voudille huoletti niin, että jos kuka tuhoansa tahtoo, se astukoon pedon kipeimmälle varpaalle, niin kyllä saa. Tuhon, jota on halunnut, saa. Ja sano myös, että Turman talon veräjä on siinäkin asiassa tehty lujista puista, eikä Turman Rouni päly.»

Eikä Juha häneltä sen enempää lupauksia vaatinutkaan. Hän tiesi nyt, että kun se hetki tulee, ilmestyy Rouni ensimmäisenä paikallensa. Häinkin johtui nyt niistä Viemin ja Rounin kohtaloista muistelevaan omia asioitansa, vähäistä kotiansa, sen köyhää liettä. Hän puheli:

»Minullakin siinä muori.» Nuorehko se oli hänenkin vaimonsa. Hän puheli:

»Sitä vielä itse vaikka miten, mutta soisit sitä hänelle toista . . . Se kun kuitenkin hänen kanssaan tuntuu toiselta tupa.» Molemmat vaikenivat. Heille oli taas vilkuttanut se vanha kesä: vaimo, nuorikko, kodin tupa. Ei se tosin ollut kevään, vaan syksyn kesää, muisto menneestä: kumotti kotituvan ullakko ja sen alta

näkyi matala aitta ja sen harmaa räystääs, jolle vilkutti syyspäivän kaihoisa paiste piha-puun kellastuneiden lehtien läpi, ja pihamaalla yritteli vihannoida syksyn köyhä ruoho. Vain siellä ylhäällä, tämän pimeän rytökorven yllä, eli luja kevät. Yksinäinen orava oli löytänyt vanhan talvipesänsä ja istuu sen muistoissa eläen keinuvalla havunoksalla kevään valosäteiden pilkottaessa oksien lomitse sen vanhaan asuinsijaan. Ei niin, ettei Rounia olisi nytkin painostanut oma ainainen kohtalonsa. Nämä asiat ja puheet ne juuri loihtivat siihen pimeyttä. Hän puheli Juhalle:

»En minä minäkään omasta osastani pitäisi niin ikäviä, sillä ei se kohene. Mikä on menäkseen, se ei kohene. Mutta minä vain olen päättänyt seistä paikallani silloinkin kun jo on viimeinen tinka.»

*   *   *

Nyt on kulunut päivä, parinen. Nyt oli kesää jos koskaan. Rouni oli kyntänyt paloa koko viime yön, etteivät paarmat kiusaisi hevosta, raatanut sitten päivän ja nukkui nyt tavallista aikaisemmin, ennen muita. Päivä oli jo laskenut, kartanolla oli yötä semmoista, jommoista

on kesäyönä talossa, jossa isäntä jo nukkuu muiden vielä valvoessa.

Mutta miehen nukahdettua tuntui Viemistä tupaa entistäkin yksinäisemmältä. Hän otti paidanompeluksensa, lähti pihalle, istahti pihapuun alle ja ryhtyi ompelemaan. Hienoinen, lämmin hämy laskeutui hiljaa ruispellon, pihan ja kaiken yli. Hän ompeli ja ompeli, tuli lopulta aivan huomaamattansa hyräilleeksi lauluakin:

»Ma kehrään ja kehrään, en liinoja laita,
On rohtimet karkeat, karkea paita,
On kaukana kuninkaan linna.»

Silloin aukeni sen pienen aitan ovi, jossa Viero nukkui. Se tuli nyt luo, istahti ja puheli:

»Tulin vain olemaan. Kun kuulin laulusi.»
Nuori emäntä jatkoi ompeluaan.

»Niin . . . Ole nyt sitten», äänteli hän lopulta vastaukseksi. Ruispellossa äänsi ruisrääkkä kertasen pari öistä, vanhaa lauluansa, mutta vaikenen sitten ja puun oksilla supisi hämyinen, herkkä yö kuin hienoinen pellavan valkea haiven.

»Pellavaa kitkin päivällä», yritti Viemi siinä ommellessansa haastella, mutta keskeytti siihen, lisäten vain:

»Mutta mitäpä niistä . . .»

Ei tiennyt tekikö mieli puhua, vai ei. Hän ompeli ja ompeli ja tajusi Vieron katsovan hänen työtänsä ja häntä omituisesti, ja silloin hänellä oli vain hyvä olla. Yön puheeton hämy peitti ohkaisena pihan ja kaiken. Oli kuin olisi joku viipsinyt viipsinpuulla rihmaa vyyhdelle, mutta ei näkynyt viipsijää, ei sen rihmoja. Tajusi vain sen jossain työtänsä tekevän, kaikki avautuu kuin itsestään, kaikki käy herkäksi, on yö, eikä uneta. Vaiettiin.

»Muut jo nukkuvat», äänsi Viemi siinä ommellessansa. Porstuan ovi oli auki. Siitä muisti Viero, että muut nukkuvat siellä tuvassa, porstuan takana, ja oli kuin olisi vasta siitä selvennyt kuulolle Viemin äskeinen puhe nukkuvista. Hänestä tuntui, että se oli hänelle sanottu, ei muille, ja juuri sen vuoksi, että siinä on sanottu niin vähän, oikeastaan ei mitään, tuntui se nyt, kuten aina öinen nuoren naisen kuiskaus, hyvin paljolta hänelle.

»Niin mitä, Viemi?» rupesi hän vasta nyt siihen puheeseen tapailemaan ja kun Viemi ei ehtinyt vastaamaan, niin hän itse kuin aloitteeksi jatkoi:

»Minä vain muutoin . . . Sitä niin harvoin löytää maailmasta ystäviä, joiden luona tekisi mieli olla.»

Viemin katse näytti silloin syventyvän ompelukseen entistä hellemmin ja molemmat vaikeivat loppumattomiin. He tajusivat vain olevansa toistensa luona. Oli yötä, yhtä hiljaista yötä vain. Vieron katse oli kiintynyt Viemin työhön. Hän tajusi vain hienosti ja keveästi liikuvan neulan, sen että taustana oli pieni aitta, hänen oman aittansa auki jäänyt öinen ovi ja toisaalla tupa, jossa muut nukkuivat. Oli hetki, jolloin ilman sanoja sanotaan toisillensa ainaiset sanat:

Minä rakastan sinua.

V.

Vieri viesti kautta maan.

Vieri, vieri, viesti vaan.

Et sa tuo iloja minulle.

Kun tähän keväiseen aikaan lähestyi Tierin taloa, näki jo tien viime polvessa talon kuperan toukopellon kummun kohoavan vihantana kupuna talon matalan tuvan yli, sen vihertäväksi taustaksi, taustaksi, jonka tuvan harmaa viirinsalko jakoi milteipä tarkasti kahtia. Tuvan päätyakkunan peitti miltei kokonaan tuuheä, vanha pihlaja, jonka pehmeä latvus oli levittäytynyt yli kaikkien määrien.

Siellä Tieran tuvassa istuksi nyt vanha Taira ja siellä hän sai ensimmäiset vihit siitä, että hänen ainoa tyttärensä Viemi vielä eli. Eivät ne sitä ihan varmasti tienneet, mutta tiesiväthän toki kertoilla, että siellä ja siellä oli elänyt semmoinen ja semmoinen tyttönen, joka oli sota-aikoina kulkenut sieltä ja sieltä ja jonka kadonneesta äidistä oltiin tietävinään sitä ja sitä —

kaikkea semmoista, joka soveltui Tairaan ja hänen tyttärensä Viemiin. Ei hän jaksanut sitä kyllä todeksi uskoa, vaan vakuutti:

»Mutta riennän kuitenkin. Jälkiä riennän. En usko, mutta riennän.»

Ja hän riensi. Tänne, näitä hänelle vielä hyvin etäisiä maita kohti ne jäljet johtivat, samoin kuin Vieronkin jäljet, vaikka ne risteilivät, kulkiivat hajalla toisistansa.

»Johan en rientäisi! Riennän, riennän», toisteli hän yksin erämaiden teitä lynkytellessänsä. Hän tunsu aivan nuortuvansa. Hänelle oli alkanut etäinen kevät, ei läheltä, vaan jostain hyvin kaukaa, sieltä, jossa kevät ei ole entinen iloisten pääskysten kevät, vaan jossa kumottavat vieraat tuvat ja vieraat veräjät, eikä kukaan tiedä, että siellä on se, joka on hänelle maailmassa kaikki ja kylliksi kaikesta. Hän riensi, häipyi jäljiltä, löysi ne taas uudelleen ja taas häipyi. Hän tuntui häipyneen niiltä jäljiltä nyt kokonaan.

Mutta sitä ahkerammin hän nyt etsi, sitä kiihkeämmin toivoi. Tienvarsien karut jäkälät ja ujut kastikaiset ne vain kuulivat hänen ainaisen yksinäisen hokemansa:

»Rien-nän, rien-nän. Johan en!»

Ja nyt alkoivat Luikissa ilmestyä niiden pelätyiden tapahtumien ensi oireet. Tieto siitä, että Turman voimakas Rouni yhtyy heihin, oli virittänyt valkeaa. Alustalaiset ja ne, joiden maat aiottiin nielaista, olivat yhtyneet. Alustalaiset jo niskoittelivat yhä ja yhä rohkeammin. Sitä mukaa koveni myös kuri. Piiska alkoi vingahdella.

Mutta se oli vain uusi puhallus liekkeihin, jotka jo salassa roihahtelivat. Kiihkoisimmat suunnittelivat jo omia tekojansa erilleen muista, jouduttautuivat muiden edelle. Heidän joukossansa oli Laukon Juha ensimmäisiä ja hän tiesi muille luvata:

»Kyllä Rouni. Tu-lee!»

Rouni se oli hänenkin suurin voimansa. Aivan itsestään oli Rounista tullut koko asian henki. Se aavistettiin kartanossakin. Juha innostui, uhmaili:

»Ja luuletteko, että siinä on surku! E-hoh! Vääjätä siinä vain täytyy. Täy-tyy!»

Tarvittiin nyt vain pieni puhallus, että kipinä olisi ilmitulessa.

*

*

*

Nyt on sunnuntai. Riekin talossa oli ne puuhatut seurat. Viemikin oli siellä. Mainu oli alkanut kättää mukaansa ja sitten oli Rouni sanonut:

»Tee nyt oman mielesi mukaan!»

Ja hän oli tullut, ei erin halusta, vaan tullakseen vain. Oli jo sunnuntain iltapäivä. Riekin tuvan turvekatto kohosi pystyssä ison koivun varjossa, aivan sen oksien alla. Jokunen vihreä ruoho vihannoi siinä kellahtavaksi kuivaneen vanhan turveheinän seassa, ja heloitti siinä joku eksynyt kukkanenkin, vaatimaton kuin pieni punainen silmä. Ei siellä erin paljon väkeä ollut, mutta se mikä oli, oli hartaista hartainta. Mainu saarnaili raamatun sanoista: »Mutta hillitse sinä häntä — veljeäsi.» Hän puhui.

»Mutta se pahin veli on meissä itsessämme. Kussakin meissä. Sitä haikailet, sitä veljeä, sieltä, tuolta. Mutta se on itsessä. Minussa minä, sinussa sinä. Hillitse vain sitä.» Hänen puheensa oli korutonta kuin tuvan orressa karsta. Hän selitteli, että kaikki on hillittävä Herran armolla ja avulla.

»Oma apu pettää. Pet-tää», vakuutti ja todisti:

»Mutta Herran armo ei torku.» Kuulijat vaikenivat, olivat yhtenä kuuntelevana sydämenä,

jolle hän puheli, puheli omiansa. Hän todisti Herran armosta:

»Se on karu, mutta selvä.» Hän puheli sen armon tulosta, selitellen:

»Sinulla ovat orret karstaisina. Närehalkoja on tuvan nurkassa, mutta anna niiden olla. Älä siivoa, vaan anna olla. Kyllä Herra silti tulee. Tulee . . . Tu-lee. Ei kysy, onko paitasi päistäreinen, vaan tulee vain tupaan. Ja silloin sinulla on rauha.» Yhä alttiimpana oli hänen edessänsä se kuunteleva yksi sydän, nämä keväisen metsäseudun ahdistetut pikku eläjät. Hän puheli omasta heräämisestänsä, siitä miten se Herran armo oli hänelle ilmestynyt. Hän kertoili:

»Minulle vain tuli äkkiä rauha ja hyvä olla. Siinä kaikki.» Hän muisti sen kaiken nyt niin levollisesti ja jatkoi:

»Oli kuin olisi äkkiä työ lopetettu ja viikate pantu orteen. Ja silloin minä arvelin itsestäni että: onkohan täällä käynyt asiallaan Herra? Ja niinpähän oli.» Se vähä oli hänelle riittänyt. Hän jakoi nyt siitä pienestä osastansa näille toisille kuin köyhä karuja muruja lintusille, jotka niistä ilostuvat, tuntevat saaneensa paljon, kaiken, ovat kiitollisia. Hän puheli yhä siitä samaisesta armon tulosta, selitellen:

»Sillä Herran armo ei tule remuten. Se tulee niinkuin köyhä, katsoo, onko sijaa, ja jos on, niin istahtaa ovensuuhun ääneti ja kyllä huomataan. Huomataan, veikkoset. Tulee vain halu olla kiitollinen ja niin se on hillitty, se veli meissä. Anna siis haluta ja vallita sen armon.»

Ja tuntui kuin olisi maallinen kesä vierähtänyt iäiseksi, taivasten hiljaiseksi kevääksi. Lintunen nukkui, tuomi kukki sanattomana. Nämä muutamat ihmislintuset olivat vain kiitollisia siinä kesäisen, turvekattoisen majan pihalla. Ei sitä tiennyt mikä puhui, mikä oli tullut, ken outo istui tuvan karkealla rapulla. Pillahti vain kuin lasten suusta veisuu:

»Ah sielun', vallita suo Herran
Ja turvaa isääs' rakkaaseen,»

»Aamen!» lopetti Mainu kaiken, istahti rapulle, vaiken. Oli todellakin kuin olisi viikate pantu orrelle, levähdetty työn jälkeen ja tunnettu vain halu olla kiitollisia.

Mistä? Samapa se. Ihmiskohtaloista ehkä yleensä.

*

*

*

Oli jo myöhäinen, yö. Mainu ja Viemi olivat viipyneet ensin talossa, sitten matkalla. Rouni valvoi kuin heidän tuloansa odotellen ja istuksi yksinään tupansa rapulla. Vähäinen kaste heräili jo pihan ja pientarien nurmissa. Viero, miten lie tullut siihen pihalle, luo oleilemaan. Mieli painoi puheisille sen kanssa. Hän tiesi Vieron kohtaloista vain sen, että hän olisota-ajan orpoja, yksi hyvin monesta.

Niistä kohtaloista hän nyt puheli ja kyseli. Kuultuansa, että Vierolla ei ole mitään tietoa vanhemmistansa, hän heltyi sille, ja kaikelle yleensä ja puheli:

»Ne ovat nämä ihmiskohtalot moisia. Luulet yhtäänne kulkevasi, mutta suunta onkin muu.»

Hän johtui muistelemaan niitä omia monia kohtaloitansa ja mieli sen murtamana jatkoi:

»Minullakin kyllä täällä aikonaan . . . Oli lapsia useitakin, mutta tyhjätöpä nuo ovat nyt niiden sijat.» Kaikki oli vain hajonnut kuin savu äänettömään yöhön yksinäisestä kodasta. Aamulla oli vain ollut kota tyhjä, hän yksin, yökin niine savuinsa mennyttä. Hän tuntui masentuvan.

»Ja äidin sitten korjasi sota», jatkoi hän. Mieleen palasivat taas kaikki kadonneet, äiti ja

jokainen lapsi. Hän muisti ne jokaisen erik-sensä ja lisäsi:

»Kun niistä lapsistakin olisi yksikään liien-nyt . . . ja säästynyt tähän avuksi ja tueksi, niin toistahan tässä olisi talossa homma.» Viero vaikenä. Häneen oli alkanut tarttua jotain tämän kummallisen talon oudosta salaisuudesta, siitä kohtalon tunnusta, joka tuntui miltei kaikessa: kissassa, joka kivijalan kolosta syöksähti ylös seinää myöten navahtaen lintusta sieppaamaan ja kapusi sitten ullakon aukkoon yksin kököttämään, metsätalon eristetyssä elämässä, sen yksinäisen pihan oloissa, pihalinnuissa ja ihmisten mielialassa ja veljeksien välisessä eroavaisuudessa ja kaikessa. Hän heltyi sille kaikelle, kohtaloille yleensä ja puheli vastaukseksi:

»Ka se on niin. Mutta minkäpä sille voi.»
Ja kun Rouni vaikenä, niin hän lisäsi:

»Kutakin vie tiensä. Niin että siinä ei valita vara.»

Vaiettiin. Rouni näytti miettivän. Taas hän yritti puhua.

»Viemi tässä . . . Otin sen tähän», alkoi hän, mutta lopettikin siihen äkkiä, käänsi puheen toisaalle ja lisäili:

»Mutta eipä se avita. Vaikka puhuisi.» Häntä painosti taas se kohtalon tuntu. Hän palasi vieläkin niihin kadonneihin lapsiinsa ja lisäsi:

»Onhan toki se hyvä heistä, lapsista, että eivät ole joutuneet tähän jakamaan isänsä osaa. Kun hävisivät kaikki.»

Mutta veräjä narahti hiljaa. Mainu ja Viemi saapuivat matkaltansa. Siksi hetkeksi ilmestyi taas elämää öiselle, kohtalokkaalle pihalle, ilmestyi siksi lyhyeksi ajaksi, jolloin nuori emäntä kulki ääneti pihan halki miehensä ohi tupaan Mainun mukana. Sitten alkoi taas yö ja sen äänetön rauha. Yölepakko lähti kolostansa pehmeään lentoonsa. Rappuset jäivät tyhjiksi ja yksinäisen yösiiven omituinen lento suhautti silloin tällöin pehmoisen viivan pihamaan hämärän halki.

* * *

Ja nyt alkoivat huhut ja viestit niistä tulevista kieriä ja kertoilla. Yksi tiesi yhtä, toinen toista. Mainun seuroissa olleet puuhailivat lähetystyä ylempien viranomaisten luo. Eivät he olleet selvillä kenen luo, mutta aiottiin yrittää. Suunniteltiin hallitsijankin puheille pääsyä, tai

ainakin anomuksen tekemistä asiasta. Yhdet siitä toivoivat apua, toiset eivät, kolmannet epäilivät. Kaikki toki suostuivat.

»Kun kokee niin tietää», arveltiin. Riekki lupasi yhtenä matkalle lähtee. Rounia pyydettiin lisäksi.

Mutta Rouni kieltäytyi. Ensin hän kyllä arveli luvata, mutta sitten ilmoitti jyrkästi:

»Olkoon.»

Hän lisäsi vain:

»En minä vierasta halua. Ja omaani minä en ano.»

Hän tuli siinä asiassa päättäväksi, varsinkin kun muisti Laukon Juhan puheet siitä, mikä osa odottaisi hänen vaimoansa kartanon voutien valtaan jouduttuansa. Mutta Riekki ja ne toiset lähtivät matkalle.

»Onhan koettu», arvelivat yhdet. Mutta ne, jotka olivat muuta suunnitelleet, pysyivät koko puuhalle kylminä, kuten Rounikin. Laukon Juha puheli:

»Ano sudelta, luuletko että lähtee? Älä vaan», kielsi hän jyrkästi ja lisäsi:

»Se on yhteistä: susilla suden pesä.» Suotta siis ano, suotta toivoa siitä apua. Hän toisteli:

»Hukka on hukan sukua. Älä siis sen luo laputa. Hee, veikkonen! Älä laputa! Älä laputa anomaan susilta!»

Mutta ne suunnitellut vastarinnat lykkäytyivät kuitenkin. Päätettiin odottaa siksi kun matkalle lähteneet palaavat, ei niin paljon toivosta, vaan muutoin vain. Sillä välin täydennettiin suunnitelmia. Tuli kyti entistä vihaisempänä ja koko seutua painosti sama kohtaloiden tuntu kuin Rounia ja sen asumaa Turman taloa. Miehet olivat kuin laivurit, jotka tietävät joutuneensa kohtalokkaalle matkalle. Laivassa kummittelee, yöllä kajastaa taivaalta pahan enteitä, pilvien repeämisiä, ja uomat siellä ulapoiden ja vesien takana painautuvat yhä etäisemmiksi ja vie-raiksi, semmoisiksi, jonne ei enää koskaan heidän huutonsa kanna, eikä heidän laivansa koskaan saavu. He vain purjehtivat avuttomina, mielessä ainainen levoton huoli ja yllä vuoroin tähdettyvä, vuoroin pilveytyvä kaikkeuden ja taivasten suuri, äänetön kaikkivalta.

*   *   *

Ja sitä mukaa alkoivat kieriä muutkin viestit. Ne viestit kasvoivat kieriessään. Yksi lisäsi yhtä, toinen toista. Korsi vain kasvoi korren viereen.

Varsinkin siitä Viemin ja voudin asiasta tiedettiin nyt jo paljon. Vouti oli, Rouniin vihastuttuaan, kerskannut asialla kaikkien kuullen ja siitä oli saanut sana siivet. Hopun leski Saira siitä nyt kertoili omia kuulemiansa jo Rounillekin. Oli tullut aivan kuin siitä kertomaan ja puheli:

»Niin. Niin ylpeästi sanoi vouti.»

Hän kertoi jo niin varmasti, kun olisi todellakin ollut itse sitä voudin sanomista kuulemassa ja kuullut ihan kaiken sen, jota nyt kertoili. Hän jatkoi:

»Antaisi vain kartanoon Viemin, sanoi, niin itsellään olisi hyvä.»

Tavallisiahan ne nekin asiat kyllä näissä oloissa olivat. Rouni vuoleksi kirvesvartta ja kuunteli ääneti. Ei siinä toki Viemi itse ollut kuulemassa. Ei se liioin näistä asioista tienneykään, sillä Rouni oli kieltänyt Mainuakin hänelle mitään puhumasta siitä, joka nyt uhkasi.

»Ei se hänen surullaan lienny», oli hän Mainulle sanonut.

Mutta Saira vain jatkoi, puheli:

»Niin . . . Että kartanoon toisi vain Viemin, sanoi . . .»

Hän jatkoi:

»Minä kyllä hänelle että: Mitä sinä nyt hänestä tahtoisit? On niitä naimattomiakin. Mutta se vain oli ylpeä sen päälle ja äyhkäsi että: Hän jos kukaan . . . Vaikka naitu nainen, niin: Hän jos kukaan.»

Ei hän itsekään tiennyt, miksi sitä kertoili. Kertoilihan vain kuin yhteisestä huolesta puhuaksensa, kuten yksinäisten metsälampien kuikka kaakottaa kaikki köyhät tietonsa omillensa silloin kun lammin rannoilla huomaa hiipivän vaaran. Rouni ei virkkanut sanaakaan koko puheeseen. Saira jatkoi ja tenäsi:

»Niin sanoin. Sanoin että: tämä ei ole Herralta, mutta hän vain sitä että: Minä olen vouti. Herra on Herra, mutta minä olen vouti.»

Mutta Rouni oli kuullut jo kyllänsä. Hän lopetti työnsä, otti kirveensä ja poistui tuvasta sanaakaan sanomatta. Hän oli aikonut lähteä työmaallensa, mutta pysähtyikin kaivolle, istahti kannelle ja jäi mieteksimään. Hetken kuluttua kulki Mainu ohi, pysähtyi hänkin ja alkoi puhella. Ei hän puhellut näistä asioista, vaan yritteli jutella tavallisia.

Mutta Rouni ei niitä kuunnellut. Hän käänsi puheen aivan tahtomattansa juuri näihin roskaisiin asioihinsa, puhellen äkkiä:

»Ei tässä mieli tee erin jutella.»

Ja sitä menoaan hän raskaasti jatkoi:

»Se joskus tahtoo nyt tässä pyrkiä latomaan kuormaa ja masentamaan. Tässä kun nämä olot ja ajatukset kasaantuvat . . .»

Hän puhui kuin jokaista sanaa rouhien, raskaasti ja jykevästi, miettien jotain. Mutta sitten hän taas näytti kokevan voimistua ennallensa ja lisäsi entiseen tapaansa, vakaana:

»Mutta eihän se nyt vielä ole kaikki lopussa. Niin kauan kuin elämän viimeinen sana on sanomatta.»

VI.

Sä mitä, naitu nainen, itket, halaat?

Mi on se, jota mieheltäsi salaat?

Viemin pieni aitta oli samalla puolen pihaa kuin se, jossa Viero nukkui. Sola vain oli väliä ja solassa kasvoi koivu. Sen koivun oksien latvat ulottuivat kumpaisenkin pienen aitan kattopäädyn ylle. Ja se oli kesäinen koivu. Monesti istui Viemi sen pienen aittansa kynnyksellä ja ompeli paitaa ja monesti muisteli Viero sitä pientä, kesäistä aittaa, joka oli nuoren naidun naisen aitta.

Tänään aherteli Viemi yksin tuvassa. Häntä oli, varsinkin sieltä Mainun saarnoilta tultua, alkanut joskus itkettää. Ei hän tiennyt miksi. Elämä vain tuntui omituiselta.

Niin se tuntui nytkin. Hänen kasvattinsa yksi ainoa pieni kukka tuikutti ihan veripunaisena akkunalaudallansa. Siinä tuntui nyt olevan kaikki se kevät, kaikki se maailma, mitä hänellä oli. Kun Mainu saapui tupaan, tapasi

hän Viemin itkemässä. Hän heltyi sille kokonansa, istahti ääneti, tapaili veistostansa. Toivin sitä ääneti veistettyänsä hän lopulta puheli itkeneelle Viemille:

»Lapsihan sinä, Viemi, vielä olet.»

Sydän se vain käski nyt niin sanoa. Viemi vaiken, puuhailihan vain jotakin omiansa. Hetken kuluttua jatkoi Mainu:

»Mutta onhan niitä asioita, joita ei näe . . . Tuntee vain, vaan ei näe.» Hänen mielensä muuttui omituiseksi. Hän koki ahertaa työtänsä ja toisteli kuin itsekseen kaihoisasti:

»Lapsi . . . lapsi vielä. Ei miniä. Köyhän lapsi, ei miniä.»

Ja kun köyhä miniä ei mitään vastailut, niin hän osanotolla kysäsi:

»Vai onko sinulla mikä suru?»

Viemi kohenti kirkun sijoillensa ja tapaili vastaukseksi:

»En minä tiedä . . .»

Ja kun mieteksien hän lisäsi hiljaa:

»Joskus vain tuntuu niin omituisesti painostavan.»

Eikä Mainu sen enempiä kysellytkään, ei liioin hennonnut kysellä.

»Ne ovat hentoja. Ne asiat», puheli hän siinä työssensä ja lisäili:

»Sydän on sydän . . . Sydän on sydän», toisteli hän mieli semmoisena ja lisäili:

»Et sitä, ihminen, itke ilman syytä . . . Ei . . . Et itke, et itke, ihminen ilman suruja», teki vain mieli yhäkin toistaa ja hän lopetti:

»Sillä kaikkihan se Jumalasta.»

Ei hän siitä, Jumalan asiasta ja avusta nyt hennonnut enempää puhua. Kohtalon painostaman talon pikku miniä oli vain itkullansa herkyttänyt mielen. Ei tehnyt mieli nyt tuvassakaan olla. Hän lähti veljensä luo sen työmaalle. Kun he siellä taas joutuivat puheisille, niin hän, mieli yhäkin niistä Viemin itkuista omituisena, puheli veljellensä:

»Sitä on tässä maailmassa paljon, jota ei näe.»

Ei hän itsekään tiennyt, mitä tarkoitti. Mieli vain veti niin puhumaan. Hän jatkoi:

»Yhden näemme. Mutta sisällä voi olla toinen valtakunta, ja se on salassa. On ja pysyy salassa.»

Veli ei vastannut. He painuivat kumpikin työhönsä. Vasta rupeaman loputtua johtui Rouni vuorostaan siinä levätessä kuin vastaukseksi puhelemaan:

»Salassa», puheli hän, tietämättä miksi se vastaus vasta nyt mieleen tuli, ja jatkoi:

»Mutta kerranhan sitä vielä seistään silläkin rannalla, jossa kaikki on jo selvää.»

Kumpikaan ei tiennyt mistä toinen puhui, mitä tarkoitti. Sanat vain olivat soveltuneet itsestänsä ja niihin kätkeytyi kaikki se, mikä oli puhujille itsellensäkin salattua: nuoren naisen kesäinen aitta, jonka pieni ovi oli auki. Aitassa oli vain pellavapuvut orrella ja vähät vaatteet sijoillansa, eikä mitään muuta, ja kuitenkin oli siellä koko se sydämien ja kesän valtakunta, joka oli salaisuudessa ratkaiseva ihmisten koh-
talot.

*   *   *

Nyt on sunnuntaipäivä.

Viero oli asioillansa ja samalla Rounin asioilla kylillä. Kylien raiteilla oli kesä ja pyhä. Viero oli ennen Rounille tuloansa ollut kartanon töissä. Häntä oli niinä aikoina rakastellut Tuovin Lienu ja rakasteli se yhäkin, vaikka ei tiennyt, mieliikö Viero häntä. Siksipä hän ei tahtonutkaan huolia Avin Mieristä, joka häntä rakasteli. Mieri oli yksi niistä uskaliaimmista, jotka puuhasivat vastarintaa Laukon Juhan kanssa.

Kyllä Lienu hänestä piti, mutta hän olisi mieluummin tahtonut Vieron.

Nyt oli raiteilla nuorten menoa. Joku lauleskeli, hoilasi:

»Ja toista minä meinoan,
vaan toista minä lemmin.»

»Hyl!» nuhteli joku tytöistä, noin-noin, kun se kuului asiaan ja toinen lisäsi:

»Kuka nyt pettää! . . . Ensin yhtä . . . ja sitten kuitenkin toista!»

Mutta poika heilahti kuin heinä ja kerskasi:

»Molempia. Ensin yhtä, sitten toista!»

»Hyl!»

Ja tyttö hyvitteli:

»Mutta Viero vain ei niin. Vai mitä Viero? Ethän?»

Viero ei vastannut. Koko tapaus oli helähtänyt nopeasti kuin kevään iloinen kuuro. Se jätti jälkeensä raiteille kylien kesäistä lempeä. Puut kukkivat. Kukin kosi salassa omaansa. Pihojen aidoilla kuivuivat viikolla taitetut vastat ja vanhat pitivät pirteissä omaa pyhäänsä.

Mutta Tuovin Lienu rakastui nyt Vieroön yhä enemmän ja kuitenkin hänellä ei ollut nytkään mitään Mieriäkään vastaan. Hän olisi

suonut sen edelleenkin häntä meinaavan ja kun eukot asiasta puhuivat, niin he eivät olleet varmat kumpiko se oikea oli: Vieroko, vai Mieri.

*   *   *

Mutta myöhemmin oli Laukon pihalla miehiä koolla muulla asialla. Kartanosta oli jo niillekin anastettujen talojen isännille lähetetty määräyksiä, milloin on saavuttava töihin. Lähetystö ei ollut vielä palannut matkoiltansa. Jotkut sanoivat, että siinä on vielä kipene toivoa, mutta toiset sen kielsivät ja tahtoivat, että koko Luikki on ajoissa hävitettävä maan tasalle.

»Kipenet tässä, helkkari», kiroili Laukon Juha, ja nähtyänsä Vieron olevan muiden joukossa hän vannotti sitä lujalla:

»Viero! Seisotko, jos tulee tosi?»

Ja vastausta odottamatta hän lisäsi:

»Ota Rounista oppi . . . Seiso lujana niin kuin sen poika!»

Ja sanattomiahan ne lupaukset yleensäkin olivat. Se vain erkani, ken ei halunnut, ja Viero ei eronnut. Jotkut siinä puhuivat sanan, ei vastaan, ei myötä, vaan kuten kypsässä asiassa.

»Mikä on tullakseen, se tulee», arveli joku ja toinen lisäsi:

»Se kohtalo tässä ratkaisee.»

»Kohtalo!» kiehautti Laukon Juha ynseänä ja jatkoi:

»Saven sotkemista se on, kohtalo.» Ei hän siihen nyt, tällä hetkellä, halunnut uskoa. Hän jatkoi:

»Helkkari tässä! Kohtalo! Saven vanutusta se on», yltäsi hän toistamiseen ja puheli kiihtyneenä:

»Toiset, rikkaat, kun polkevat, kuin savea, niin painut siinä toinen. Ja Jumalaako apuun huudat?» kiihtyi hän ja epäsi:

»Ei veikkoset! Huhua! Huhua vain sitä! Rikkaan puolella se on ja sanoo: Vanu! Vanu! Vanu vain, kun sinua sotketaan! Kyll' taivaassa sitten saat luitasi hieroa! Nyt vanu! Helkkari! Hiiteen ne! Luikkia ne ovat pappilatin.»

Ja kaikista tuntui, että niin todellakin on. Jokainen heistä oli raatanut osansa pappien päivätöissä.

»Ja minkä voiton antavat? Papit?» jatkoi siitä Juha ja itse vastasi kiivaalla:

»Luille taivaan! . . . Kipenet tässä siis vielä! Helkkari!»

Ja heidän edessään oli riisuuntunut pyhä pukimistansa ja maailma valheestansa. Se

maailma seisoj nyt heidän edessänsä kaikessa arkisessa karuudessaansa, semmoisena, jossa taivas nojasi avuttomien hartioihin kaikella rasakaalla painollansa, ilman sääliä, ilman mitään. Iltapuoli aneli jo tuloansa. Laukon turvekattoiset, pienet asumukset kääriytyivät hiljaa sen kesäiseen tunteeseen. Siellä täällä kapisteli joku yksinäinen vaimo pihalla jo pyhäiltaisista askareitansa ja päivä väsyi yhä vain rikastuvaa iltaansa kohti.

Mutta raiteilla ajelehtivat vielä äskeisen iloisien lemmentuuron jälkeensä jättämän elämän loput. Tai oikeastaan ei enää raiteilla, sillä porstuoissa ja aittojen ovilla se nyt tuoksui, ja vaikka pojat olivat erossa tytöistä ja kaikki kuin erinänsä, niin tuntui sen tuore tuoksu. Tuovin Lienun ja toisen talon tyttö Aini olivat Lienun aitalle, kun Viero kulki pihan läpi. Aini ei tiennyt, ketä hän rakasti, mutta tunsi rakastavansa Vieroä, tai oikeastaan: Vieroäkin. Huivit typöttivät somasti molempien silmillä kun Viero kulki ohi, ja Aini nenitteli Lienulle siitä poikien päivällisestä laulusta:

»Monta! Ensin yhtä ja kuitenkin toista.»

Vierolle hän sitä oikeastaan tarkoitti, vaikka Lienulle puheli. Ja Lienu vastaili samaan tapaan:

»Olkoon! . . . Mutta en minä vain kestään.»

He typöttivät. Toivoivat he kyllä, että Viero jäisi, ja oli se tuo Lienu Vieron mielestä kyllä sievä, mutta ei häntä nyt mieli vetänyt. Hän jouduttautui kotimatalle. Sieltä metsien takaa kuvastihe hänelle nyt se Viemin pieni, hiljainen aitta niin orpona ja sirona, että hän halusi vain rientää sen luo, sillä siellä tuntui olevan parempi ja paras olla. Oikotie vei yksinäisen ison metsäkosken kautta. Hän meloi joen yli koskenniskasta. Siitä oli vain taival jalkapolkua Viemin veräjälle ja sitä polkua kulkiessa hänestä tuntui, kuin olisi hän ollut kesäinen lemmenkävijä, joka rientää sinne, missä oma yksinänsä iltaisella aittansa kynnyksellä ompelee ja odottaa häntä.

Eikä hän erehtynyt. Päivä oli jo maillaan. Kun hän tieaukon suusta pujahti metsän lehti-taivaan alta vainion polulle, istui Viemi aittansa aukinaisella ovella ja vihreät koivut heloittivat ensi hämyssä. Veljekset istuivat paitasillaan tuvan rapulla, eivät puhelleet, oleilivathan vain. Kun Viero saapui, tuntui kaikista, kuin olisi nyt ollut perhe koolla ja tuvan pöydällä pieni illallinen viime tullutta poikaa odottamassa ja kaikista tuntui silloin rauhalliselta.

»Siunaisit nyt jo Viemi, itsesi, ja menisit jo levolle», puheli silloin Rouni sinne aitalle pihan yli. Ja kun Viemi lopulta poistui tupaan, niin hän kuin jatkoksi puheli nuoresta vaimostansa veljellensä Mainulle:

»On tässä kuin talon sielu . . . Muuta kun tuota tässä on niin vähän.»

Hän vaikenä. Kuuli vain kuinka oven puusarana narahti siellä takana Viemin jälellä ja hänen mieleensä jäi se nuoren vaimon kepeä käynti, jonka hän oli huomannut Viemin siitä heidän välitsensä hiljaa tupaan poistuessa.

*   *   *

Ja sitten alkoivat leimahdella tulevien tapahtumien ensimmäiset pilvet ja vihaiset liekit. Avin Mieri oli Luikin alustalaisia, kuten Tuovin Lienukin, jota hän rakasteli. He olivat molemmat kartanon päivätöissä. Siellä tapasi voudin apulainen Mierin tyttänsä parissa.

»Vai työajalla!» alkoi hän haukkua. Hän määräsi molemmille rangaistukseksi lisää työpäiviä. Nuori mies kiivastui, mutta Lienu sovitteli:

»Älä, Mieri!»

Se oli aikaista heinänteon alkua. Kuivat heinäru'ot kirjavoivat niittyä ja tuntui niiden peh-

meä tuoksu. Väki aherti rukojen seassa, mutta herkkeni kaikkea samalla kuulemaan. Mieri talttuikin kun Lienu sovitteli. Voudin apulainen jatkoi vihaansa ja haukuskeli:

»Hömöt! Napulit! Sitta vielä sieraimessa . . . ja jo akka olla pitäisi!»

Ja sitä menoaan hän Lienulle vihaisesti räpähti:

»Läävää luutuamaan minä sinut, letukka, talutan.»

Ei kukaan puhunut. Apulainen puhisi vihasta. Joku vaimoista vain nureksi itseksensä katkerana:

»Luikki on Luikki.» He puuhasivat kuin pienet mettiäiset siellä rukojensa seassa. Tätähän sitä oli saatu sadasti kokea ja pahempaakin vieläkin useammin. He tunsivat taas olevansa vähäisiä tässä maailmassa. Luikki oli heille todellakin Luikki. Tarvitsi vain sitä muistella ja siitä käydä ohi, niin mieli painui pieneksi ja elämä karuksi, kuin kuiva ruoho pienten tupien turvekatoilla.

Mutta Mieri ei ollut nyt masentunut, vaikka ulkonaisesti talttuikin. Hän uhitteli salassa:

»En vaikerra!»

Toiset eivät olleet kuulevinansa. Hän jatkoi, uhkaili:

»Sinimarjan annan.»

Ja kun hän iltasella kulki tietä ja siinä voudin apulainen tuli vastaan, eikä ollut ketään muita paikalla, niin hän iski nyrkillä sille »sinimarjan» silmän alle.

»He!» äänsi hän sitä iskiessään, kuten aina antaja, ja ennenkuin lyöty ehti tointua puheeksi, jatkoi:

»Se oli ensimmäinen.»

Koko silmän alus sinertyi ja kohosi iso kuhmu. Lyödyn huudosta välittämättä käveli Mieri tyyneenä pois paikalta. Hän tiesi mitä nyt oli tuleva ja pakeni, piiloittelihe toisten turvissa ja vältti etsijänsä. Hän kävi Laukon Juhan kanssa Rouninkin luona neuvottelemassa siitä, mitä nyt oli tehtävä.

Mutta Rouni ei osannut antaa päättävää neuvoa. Päätettiin vain vielä odottaa asioiden kehittymistä, sitä, mitä kartanon puolelta yritetään, ja sitten sen mukaan toimia. He vain tajusivat sen, että apua ei nyt tule muualta kuin omasta kädestä ja käsi oli nyt aulis sitä apua antamaan.

Mutta Luikissa aavisteltiin ja oltiin selvillä nyt siitä, että ilmi kapina oli tulossa. Ryhdyttiin sitä ajoissa tukehduttamaan omiin savui-

hinsa. Paras siinä oli tietysti tehdä kapinaan otaksutut johtajat vaarattomiksi ja varsinaisina levottomuuksien henkinä ja voimana pidettiin Laukon Juhaa ja erittäinkin lannistumatonta ja uhmaavaa Turman Rounia.

*   *   *

Ohra pääsi jo vihneelle. Ruis tähki.

Rounin talon pieni sauna oli ison koivun alla ja siinä oli pieni akkuna ja akkunan alla ruispellon piennar.

Nyt itki Viemi yksinänsä saunassa. Viero sattui tulemaan, näki hänen itkevän ja kysyi:

»Itketkö sinä Viemi? . . . Mitä sinä itket?»

»En minä mitä . . . En minä itke», kielteli Viemi. Mutta kun Viero vaikenä ja tuntui taas häneen katsovan, niin hän, huivia silmilleen korjaillen, jatkoksi puheli:

»Ei sitä aina tiedä . . . mitä sitä tahtoo.»

Viero oli istahtanut lauteen partaalle. Hänessä sykähti sydän niistä nuoren naisen itkuista. Hän tapaili:

»Niin . . . Enhän minä mitään kysynyt-kään . . .»

Hän vaikenä ja niin vaikenä Viemikin. Nyt hän tiedusteli:

»Suutuitko sinä?»

Viemi ei vastannut. Ei se ollut häneen suuttunut, tiesi sen Viero, mutta oli vain tullut kysyneeksi.

»Mitäpä minä suuttuisin», vastailikin Viemi lopulta. Vierosta se vastailu tuntui niin lämpimältä, lohdulliselta ja kaihoavalta, että hänessä sykähteli entistäkin hellemmin. Hetken kuluttua hän puheli:

»Minä sanoisin sinulle yhden . . . Mutta jos sinä suutut.»

»Mitä sitten?»

»Muutoin vain minä meinasin . . . Mutta en minä sitä nyt sano.»

Viemi luuli arvaavansa, mitä Viero oli aikonut hänelle sanoa. Ei hän ollut pahoillansa siitä, ei mistään. Hänestä tuntui hyvältä kun Viero hänelle puheli, juuri näin, tai sama nyt, miten. Hän vastaili kuin itsekseen kaihoillen:

»Mitäpä niistä . . . Itket aikasi ja . . . Menehän se kaikki kerran ohi.»

Ja miten ollakaan, niin hän tuli nyt muistaneeksi ne Mainun silloiset, hänen itkunsa johdosta toistelemaat sanat sydäimestä, kävi kaihoiseksi ja jatkoi kuin itsekseen surullisesti:

»Sydänhän se on, sydän jokaisella.»

Ja kun hän nyt nousi ja lähti, niin tuntui kuin olisi käydessä jäseniä hiljaa raukaissut ja hän tajusi itsekin nyt olevansa hyvin hento ja herkkä. Hän ryhtyi tuvassa suorimaan pellavapivoa, keh-rätäksensä ompelurihmaa. Ajatukset tuntuivat hajoavan ja sotkeutuvan pivon valkeisiin, hajanaisiin pellavankierteihin. Mainu vuoleksi puukuppia, huomasi taas hänen surunsa, luuli niitä talon tavallisiksi oudoiksi mielialoiksi ja alkoi taas haastella sitä omaa, kaihoisaa rauhaansa.

»Näyt taas», aikoi hän sanoa, että on huomannut hänen olevan surullisen, mutta lopetti siihen ja jatkoi:

»Mutta ei sitä pidä liikoja.»

Ei surra liikoja, hän tarkoitti siinä vuollessansa. Paras tyytyä vain omaan matalaan or-teen. Hän lisäsi:

»Ne ovat kuitenkin kuninkaan linnat täältä etäisiä.»

Mutta niistä sanoista alkoikin Viemille vain kumottaa se joku etäinen kuninkaan linna. Mikä se linna oli, sitä hän ei tajunnut, ei pyytänyt tajuta. Se vain kumotti yhä ja yhä etäämpää ja aina ja aina vain surullisemmin. Hän näki vain sen kumotuksen, istui itse täällä matalan, karstaisen orren alla, ikävöi ja harjaili pel-

laviansa, joihin haihtuivat ajatukset ja kaikki. Sieltä kuninkaan linnasta näkyivät vain asumattomat akkunat, ranta ja tyhjä lehto. Poissa olivat asujat. Linnut olivat iäksi lentoon lähteneet. Valkea liina vain oli oksalle heitetty ja vilkutti kuin kutsua hänelle tänne, jossa hänen luonansa oli ainoastaan puukuppia vuoleva Mainu.

VII.

Miks' on eukot suruiset?

Kysyt. Saatko vastuun? Et.

Vait' on, vaiti vaimon mieli.

Luikin herrat asuivat nykyään vuodet läpeensä kaupungissa. Tänäkään kesänä ei ollut kukaan heistä käynytkään hovissa. Ne ankarimmat toimenpiteet täytyi siis lykätä siksi, kunnes ovat ehtineet neuvotella isäntiensä kanssa ja saada niiden tarkat määräykset. Nieriä kyllä etsittiin vangittavaksi voudin apulaisen pahoinpitelystä, mutta toiset suojelivat ja piiloittivat häntä visusti.

Eikä ryhdytty vielä vangitsemaan Rounia, kun sitä vastaan ei ollut mitään sitovia todistuksia. Vouti sitä vaati, mutta muut selittelivät hänelle lakiansa; ei sanonut nimismies uskaltavansa vielä vangita, sillä voisi joutua siitä itse ehkä syytteeseen. Hän pelkäsi sitä sen vuoksi, kun tiesi sen lähetystön olevan matkoilla, vaikka se olikin pitänyt asiansa salassa. Mutta hän neuvoi:

»On parempikin näin», neuvoi hän voutia, ja selitteli:

»Antaa niiden aluksi rohkaistua ja pitää vain sitä tarkemmin silmällä.» Hän puhdisteli silmälasejansa, näytti samalla syventyneen siihen tehtävään ja jatkoi kuin sen työn sivussa:

»Silmällä pitää ja . . . Vapautta saatuaan ne rohkaistuvat ja silloin, kun on jo todistuksia, niin voidaan tarttua.»

Mutta kun aika kului ja vouti yhä vaati, niin suostui asettamaan Rounin julkisen silmälläpidon alaiseksi, kieltämään hänen poistumaan talostaan ilman viranomaisien lupaa. Hän oli tullut nyt sitä määräystensä Rounille ilmoittamaan ja vouti oli hänen mukanaan. He tapasivat Rounin sen työmaalla, ruununmies ilmoitti asiansa, antoi määräyksensä. Rouni kuunteli tyynenä ja vastaukseksi puheli:

»Taisi olla turha puuha.»

Ja selventääksensä, mitä oli tarkoittanut, hän entistäkin jyrkämmin jatkoi:

»Minä en ole ennenkään talostani pakoillut, vaikka on tässä sattunut toinenkin asia. Niin että on turhaa luulla että nytkään. Tuli mikä tuli, tässä minä seison, enkä rävähdä.»

Ja kun ruununmies ja vouti poistuivat ja hän oli taas kahdenkesken veljensä kanssa, niin hän sille puheli:

»Ne luulevat, mutta turhia luulevat.»

Turhaan luulevat, että hän talostansa pakenee, hän tarkoitti. Mutta taas hän painui raskaaksi ja miettiväksi ja lisäsi:

»Olkoot ne nyt niin ja vaikka mikä miten, niin tässä kynnän viimeisen vakoni.» Veli tajusi hänen mielialansa ja alkoi taas puhella niitä omiansa. Hän puheli:

»Vaot on vakoja.» Hän koki taas lauhduttaa ja kohottaa veljensä synkkää mieltä.

»Se», puheli hän, »se tietysti tahtoo olla aina mielellekin kova. Mutta ei sille pidä antaa valtaa.»

Epätoivolle, mielenmasennukselle ei pidä antaa valtaa, hän tarkoitti ja lisäsi:

»Köyhyydessäkin voi olla rikkaus ja surussa lohtu.»

Se tuli sydäimestä, itsestään, ilman miettimisiä. Mutta Rouni voimistui taas nuoreksi. Hän puheli raskaasti:

»Ei se, Mainu, ole ihan niin.»

Ei hän kieltänyt sitä, että köyhyydessä on rikkaus. Päinvastoin. Hän jatkoi:

»Minä en ole koskaan köyhyyttäni nurkunut, enkä piikkoista paitaani vieronut ja vähäksynyt, ja pahin, mitä minulle voisi sattua, olisi sittenkin se, että minä olisin rikas, sillä rikkaus on varastettua. Toisen työtä ja ryöväytyä se on. Ja se olisi paha merkki minun otsassani.» Mainu vaikenä. Veljen sanat olivat taas tulleet jyrkevinä kuin hirsi. Rouni varustautui tarttumaan työhönsä ja lopetti:

»Minä olen maailmalta toivonut ainoastaan sitä, että se antaa minun rauhassa omaa kohta-loani kantaa. Kun minäkään en kerran kenenkään varpaille astu.»

Hän painui työhönsä. Tuli ilta. Hän oli jo kylpenyt ja istui yksinänsä saunansa oviseinän vieressä. Myöhäisen illan päistäreinen valo käärieli huntuunsa pihaa, sen puita ja matalia asunnoita. Hän vaipui taas omiin ajatuksiinsa. Hän näki Viemin käyvän noutamassa viimeistä sangollista iltavettä, näki matalan kaivonvintin liikuvan ja Viemin poistuvan sankoinensa. Mieleen muistuiivat entiset ajat. Tässä samassa saunassa, tai sen samalla sijalla sen edellisessä, oli hänen vaimo-vainajansa synnyttänyt ne monet lapsensa, joista oli vain muisto jälellä. Mieleen palasivat niiden synnytysten monet raskaat, puut-

teiset päivät ja hän muisti niinä päivinä täällä matalassa saunassa eläneensä elämänsä monet hellimmät hetket. Vaimon alistuminen yhteisen kohtalon alle oli hänet silloin aina saanut sanatomaksi. Hän oli vain tuntenut aivan vihlovan hellyyden povessansa piikkopaidan alla. Nyt oli se vaimo poissa, sen viime kohtalot häneltä salassa, kuolo tuntematon. Hän istui ja istui, yllä lempeä yö ja sen palttinainen hiljainen hämärä valo ja edessä kova maailma ja sen loittosimmilla sijoilla vaimon unohdettu hauta, jolla kasvaa ruoho ja josta ei miehelle vihi koskaan saavu.

*   *   *

On jo keskikesä.

Kun lähestyi Vaitin taloa, sen vähii viljelyksiä, pisti ensimmäisenä silmiin matalan tuvan ylettömän pitkä viirinsalko. Se tuntui aivan suhdattoman pitkältä verrattuna talon pienoisiin asumuksiin, tuvan pikku akkunaan ja kaikkeen. Kun nyt, hiljaisen päivänlaskun edellä, lähestyi samaista taloa, pilkotti sen pieni akkuna kartano-puun alta iltahohteen häikäisemänä. Varjoon tuntuivat silloin jäävän pystyn turvekaton jykevä harjahirsi, aidan seipäissä kuivuvat lehtikerput,

matalat aittaset ja kaikki muu. Ainoastaan vähän loitommallalla oleva riihi kuvastihe selvempänä tässä omituisessa iltanäyssä.

Nyt tiesivät siellä kertoa yhä ja yhä uutta niistä voudin aikomuksista Viemin suhteen. Vouti oli siitä juovuspäissään aivan kerskunut, halventanut eukkoja ja eukot olivat heltyneet omaa sisartansa uhkaavasta tuhosta ja oman, yhteisen kohtalonkin vuoksi.

Siitä nyt juttuiltiin. Viero oli siinä muiden kuulijoiden lisänä. Vaitin emäntä oli juurikään juottanut vasikat, puhdisteli nyt kiulujansa ja puheli siihen puheen sekaan surullista:

»Sehän se on naisen osa. Kestä vain ja kärsi. Olipa vouti tai jos mikä.»

Miehet vaikenivat. Emäntä jatkoi, sureili:

»Hivu vain ja hivise. Mutta siitä elä hiisku, että onko se minullakin oma onni ja osa.»

Ja toiset eukot kiukuttelivat samaa, kuten kaakkurit kuikuttavat yhteisessä hädässä.

»Niin justiinsa! Hivu vain ja sano että: mitäpä tässä minusta. Ihan se on», kaihoili Lamun Mai, ja monet toiset säestivät samaa.

»Se on onni yksillä ja toisilla kipu», puheli taas emäntä. Tuoreita humaloita siinä oli pöydällä punainen koppa kaljaa varten, vaikka eivät

nuo näkyneet vielä olevan muuta kuin alkuja. Hän puuhasi sitä asiaansa ja lopetteli kaipaa-valla:

»Koska tuo sitten tulee kaikille se kirkas!»

Se oli kuin hautajaismenoa ja mielialaa. Ku-kin näki vain pimeän osansa ja harmaan maail-man, jossa vain yhdet valitut loistivat harmau-den seassa onnellisina kuten tämän tupasen pieni ikkuna siinä iltahohteensa valossa, loistaessaan harmaan talopahan ainoana ihanana valona, sa-malla kun tuvassa hiipi mielissä huoli siellä mata-lien, nokisten orsien alla.

Vaiettiin. Äkkiä lausui silloin Viero ly-hyen:

»Mutta älkööt vielä luulko.»

Se Viemin kohtalo oli häntä nyt liikuttanut, koskenut hellästi. Hän lisäsi:

»Mutta mitäpä niistä sanoista! On sitä vielä muuta.»

Ja jos hän aina oli ollut vähäpuheinen, niin kävi hän nyt entistäkin vaiteliaammaksi. Hän päätti vain toimia. Hänessä heräsi isänsä peru, niin toisenlainen kuin hän ulkonaisesti jo monessa suhteessa olikin. Hän poistui, haki Mierin ja Laukon Juhan, ja sopi heidän kanssansa asioista, tulevista tapauksista vähin sanoin. He päätti-

vät panna kaiken alkuun kolmenkesken ja kutsua muut valmiille. Laukon Juha ihastui häneen.

»Se on toista», puheli hän ja todisti:

»Sinä olet kuin Rounin poika.»

Hän innostui puhumaan omia katkeruuk-siansa, ynseillen:

»Hiiivatti! Turise. Kumarra omaasi. Me työssä, herrat jouten. Kolkuta ja kolista kirkon oville ja ano. Tuleeko? Huut hiiteen! Ne ovat yhtä.»

Hän kiehahti ja vannoi:

»Mutta nosta vain oma pääsi pystyyn ja sano että: tässä seistään, niin hellittää osa. Hel-lit-tää vaan. Kun vaan oma pää pystyyn»; tipan hän vielä lisäsi:

»Muuten vie vaoltasi joka jyvän vieras.»

Mutta kun Viero sinä iltana vaelsi yksinänsä kotimatkalla, oli hän tavallista vakavampi. Hän johtui nyt ensi kertaa elämässsä muistelemaan niitä monia mieroiteita, joita hän oli kierrellyt, ensin ihmisten armoilla, sitten pikku kerjäläisenä, myöhemmin talojen ja hovien työläisenä. Paljon hän muisti sieltä selvästikin, enemmän kaukaisena hämäränä. Siellä oli vieras riihi, jossa hän oli puinut, siellä luhti, jossa oli nukkunut, kaikkialla miero, jota oli vaellellut. Hän muisti talon, jossa oli jättänyt kerjuupussinsa

ja lähtenyt kerjäämään työtä. Se kaikki oli nyt siellä takana kuin öinen, määrätön taival, jossa ympäröi korpi ja jota vaeltaessa alati kaippaa siltä taipaleelta pois, johonkin talon tupaan pääsyä.

Kunnes sitten vasta nyt, Rounin kohtalokkaaseen taloon päästyä, oli hänellekin avautunut se kaivattu tupa — ei talo itse semmoisenansa, vaan sen nuori emäntä Viemi. Koko hänen vähä maailmansa oli nyt samaisessa Viemissä ja hän tunsii olevansa rikas.

Oli jo sydänyö. Korven puut seisoivat aaveisina epäselvässä yövalossa. Kuului jo sen ison kosken kohina, jonka niskasta oli yli melottava. Ei yhtään ääntä. Kun hän silloin, sydänyön hetkellä, meloi joen poikki ja mela kolahti kiveen, pelästyi siitä havahtanut lintu ja läksi vaakkuen lentoon. Hän huomasi, että se on korppi, ja sen öinen koikunta sekoittui omituisesti yksinäisen kosken jymisevään kohinaan ja kuo-huun.

*   *

Ja yhä se vanha Tairakin niillä teillänsä vaelteli. Hän oli taaskin löytänyt ne jo kerran kokonaan kadonneet jälet ja lähestyi näitä Luikin

maita, vaikka olikin vielä kaukana, tuntemattomilla tienoilla. Hän istuksi nyt sauvoinsensa Hiekin talossa. Siinä ohjailtiin edelleen ja hän kertoili siinä kohtaloitansa ja tyttärensä tähän astisia kohtaloita samalla.

»Kärsiä, kärsiä on saanut lapsi. Kokea on saanut monia!» kaihoili hän surullisena.

»Johan ei! Jo-han ei olisi kokenut!» madaltui siinä äidin onneton mieli. Kuulijat heltyivät. Hiekki puheli:

»Se on osa kova.»

»Johan ei olisi! Näyttää vain, vaan ei anna!» sureksi äiti vastaan ja puheli:

»Itket. Luulet että lauhdu. Mutta ei lauhdu. Ei lauhdu. Kellä on osa kova, niin ei lauhdu. Jo-han!» Hiekin vaimo puuhaili hänelle syömiä, mieli hänelläkin monena ja puheli:

»Se on tämä maailma.»

Oli sitä hänkin monia kokenut. Hän lisäsi:

»Mutta kun se on kerran niin sallittu, niin minkäs sille voit.»

Paras siis alistua. Taira toistelikin:

»Paras! Paras että vain niin . . . Että jos et kestä, niin sorrut. Sorrut vain. Sor-rut. Ei se avutonta avita», kaihoili hän yhäkin surullisempana, ja lopetti:

»Jos kerran sortuakseen niin sorrut. Sorrut vain, sor-rut!»

Ja kun hän sitten taas edelleen lynkytteli, kuvastui hänen mielessään aina ja yhä vain lähempää se hänen ainoa tyttärensä, joka, jos on kerran sortuakseen niin sortuu.

VIII.

Lensi lintu lapsen luo.
Min se tullessansa tuo?
Syömmihin sadat suruja.

Lopultakin oli se lähetystö palannut pitkiltä matkoiltansa. Oli palannut tyhjin toimin. Lui-kin isännät olivat mahtavaa sukua. Kukaan ei rohjennut heidän asioihinsa sekaantua. Oli vain kehoiteltu alistumaan, tottelemaan lakia ja vakuuteltu, että Luikki kyllä tietää oikeutensa, eikä vaadi muuta kuin omaansa, sitä, joka on lain mukaan sen omaisuutta.

Ja nyt olivat ne Mainun heränneet Riekin talossa koolla. Olivat jo kuulleet palanneiden köyhät kertoilut, istuivat ääneti, emännän yksin ollessa eleillä, ja kaihoilivat uutta apua. Se Herran apu se heille nytkin kyllä hiljaa vielä sarasti, mutta se sarasti nyt etäältä ja surullisena kuten talvinen iltarusko kuoleman käväis-tyä yksinäisessä salotuvassa.

»Eikö tuo lie etäistä sekin», puheli jo emäntä hiljaa siitä avusta.

»Vasta tuo kuolemassa luona lienee», kaipaili hän sitä yhä hiljemmin. Lampaat olisi ollut tänään kerittävä. Hän kaihoili kuin nyt sitä asiaa muistellen:

»Kunhan on ja ahertaa. Tottapahan sitten kuolema loput korjaa.»

Mutta Mainu luotti yhä siihen apuun ja koki sillä uskollansa puhua muillekin rauhaa.

»Kyllä Hän on jo näillä main, Herra nimitäin», puheli hän ja vakuutti:

»Ei Hän unohda.»

Hän koki selittää, että Herra tekee työtänsä huomaamatta, vaiti, kuten hiljainen ja yksinäinen metsämaan kaurahalme ripsii ja kypsyy ääneti ja vaiti ja on vaatimaton ja vähäinen siinä ripsiensä hiljaisuudessa heloittaessa.

»Hän on niinkuin metsässä kaino kaura. Niin Hän on näillä main», todisteli hän siitä Herransa ihanasta läsnäolosta. Hän selitteli taas, että kaikki mitä tulee, se on Hänen tahdostansa tapahtunutta, sillä Hän on kaiken Jumala, Hän.

»Hänen hiljaista viisauttansa se on kaikki. Sillä Hän on Hän.» Hän itsekin oli taas kuin vähäinen kaura, joka tyytyy omaan yksinäiseen

elämäänsä siellä metsähalmeen hylätyssä rauhassa, maailmalta mitään pyytämättä.

»Turva on Hänessä, sillä hän on ja yöpyy meidän luona . . . Yöpyy, yöpyy Hän ja on turva ja tuki», toisteli hän yhä vain kuin itsekensä. Yhä vain hän uskoi ja vakuutti Herran armon ja viisauden kasvavan näillä mailloilla kuin sen hiljaisen kauran. Sen suojissa tuntui kaikki turvalliselta. Hän vakuutti:

»Siitä kasvaa elo.»

Eivätkä ne muut jaksaneet nytkään olla alistumatta. He vain tunsivat ikäänkuin pienevänsä ja hupenevansa sen salaisen, suuren viisauden edessä. Se viisaus, apu ja armo kyllä tuntui yhäkin etäisemmäksi loittonevan, mutta jällelle jäi toki kaihoisa rauha, kuten kuolintaloon, sitten kun jo iltaruskokin on lakannut ja tuvan kurkihirren yllä on äänetöntä ja sirkka on vaiennut kiukaassa, eikä kukaan puhu. Vaioletaan vain, tajutaan yhden lähteneen vainajana talon tuvasta ja kuolinpäivän iltoinensa etäntyneen sinne tuntemattomuuksien taakse.

*

*

*

Nyt oli jo leikkuuajan alku. Siellä täällä ilmestyi ensimmäinen kuhilas pienelle pellolle ja riihen edessä kapsehti mies paitahihasillaan jo valmistuksiansa.

Ja nyt oli Rounillekin lähetetty kova määräys saapua vaimoinensa Luikkiin päivätöihin, kuten ainakin alustalainen. Hän kuunteli määräyksen ääneti, jatkoi vain työtänsä ja lopuksi lausui määräyksen tuojalle lyhyen:

»Mitäpä siitä.»

Mutta kun tuoja yhä siinä viivytteli, niin hän kuin sanontaansa selventääksensä lisäsi:

»Minä vain tarkoitin sitä, että sinä täytit oman tekosi . . . kun toit sanan, ja minä teen mitä minulle kuuluu.»

Hän ei ollut tätä ennen puhunut Viemille näistä asioista vihjailuillakaan, ei rauhoittaaksakkaan vaimoansa. Mutta kun hän nyt söi ääneti ateriaansa ja Viemi tapansa mukaan hiljaa omiansa puuhasi, niin hänen tuli Viemiä sääli. Mieli teki nyt sanoa sana rauhoitukseksi. Ei vain tahtonut löytää sanoja. Vasta aterian lopetettuansa hän pääsi sanoiksi ja puheli:

»Ne tässä hätyyttävät», alkoi hän silmäillä askareitansa ja jatkoi:

»Mutta ei sinun pidä tässä hätäillä, eikä surra sitä, mitä sattuu. Kun aika tulee, niin minä kyllä teen omani.» Hän ei nyt huomannut sitäkään, kuinka Viemi silloin taas vetäisi huivia alemmaksi silmillensä ja koki pysytellä selin. Hän vain heltyi ja puheli:

»Karuahan tämä kyllä tässä sinullakin on. Mutta kun tyydyt niin . . . ei tuo kaikki vielä lie lopussa.»

Ja hänestä tuntui kuin olisi hän nyt sanonut hellyyttä liiaksikin. Hänelle tuli sen takia aivan vaikea olla, ei hennonnut katsahtaa vaimoonsa, ei voinut jäädä sen luo tupaan. Vasta työmaalle, yksinäisyyteen päästyänsä alkoi hän tuntea itseään taas alkavan painostaa. Ja kun Mainu saapui myöhemmin luo, niin hän alkoi aivan itsestään sille nyt levähtäessään puhella, toisin kuin ennen.

»Tässä», alkoi hän. Ei tiennyt mitä ja miten sanoa.

»Mutta mitäpä niistä», aikoi hän jo keskeyttää, vaan kun nyt mieli yhä synkkeni ja painui, niin hän taas lisäsi:

»Kun olisi vaikka lapsista jokukaan jäänyt, niin olisi siitä nyt apu ja toivo . . . Tässä kun nämä muutkin avut jo hupenevat.» Ja kun veli

kuunteli nyt ääneti, niin hän, kuin unohtaen oman osansa, heltyi sillekin sanomaan veljen sanan, kuten kyllä usein ennenkin. Hän puheli:

»Mutta samaa kovaahan se on kaikilla . . . Ja onhan tuo hyvä, että sinä olet tässä yksissä pysynyt. Vaikka ei tuo sinunkaan elosi lie häävi.»

Ja yksissä he olivatkin elelleet ikänsä. Vaikka Mainu elikin omaa talouttansa, kierteli töissä ja saarnailuilla maailmalla, niin aina hän oli palannut veljensä luo kuten kotiinsa ja aina tuntenut veljen kohtalokkaan talon omak-sensa, sen huolet ja oudot aavistukset yhteisiksi. Hän tajusi veljensä karusta puheesta sen mikä siinä oli sydäntä.

»Ne nyt ovat niitä», tapaili hän vastaukseksi. Teki mieli jotain kuitenkin vielä sanoa, mutta ei siinä ollut sanoja.

»Se on jo takana. Mikä on eletty», löysi hän toki jotakin ja lisäsi:

»Kerran vain tulee meillekin ilta. Ja silloin tehdään kaikesta tili. Ilman meitä.» Hänen oli määrä lähteä huomenna saarnamatkoillensa lähiseurakuntiin. Hän toisteli, mieli omituisena:

»Ilta, ilta joutuu. Kun se tulee, niin silloin on majan harjalla yö.»

Ja kun Rouni sitten iltasella päivän jo laskettua oli korjaillut pihaveräjän kiinni, niin hän jäi siihen veräjälle pitkäksi aikaa yksin istuksiin. Lammas makasi vuoninensa rauhallisena siellä veräjän toisella puolella. Ensimmäinen kuhilas pellolla antoi yölle elokuun tunnun. Metsien ja pihan yllä oli ohut hämähä, jossa kaikki näkyi kuin hauras varjo. Hän tajusi Vieron kulkevan paitahihassaan pihan halki aittaansa ja vähän myöhemmin Viemin kokoilevan pihamaan hämyssä vähiä pesujansa, jotka olivat kuivuneet oksilla ja nuoralla. Sitten hävisi kaikki. Oli vain tyhjä piha öisine puinensa ja matalien asumuksien harmaat harjat äänettömine kurkihirsitolppinensa ja räystäät kouruinensa, jotka kaikki peittyivät yön hentoon ja herkkään äänettömyyteen.

*   *   *

On seuraava päivä.

Mainu oli jo lähtenyt saarnailuillensa sinne etäisille seuduille. Hänen oli määrä viipyä siellä useita päiviä. Hän oli lähtiessänsä hyvästellyt Viemiä tavallistansa erikoisemmin, tietämättä miksi. Ero siitä oli nyt vain tuntunut toiselta

kuin ennen. Oli kuin olisi hän aavistanut poissa ollessaan jotain erikoista tapahtuvan.

»Yhdessähän tässä on aina eletty ja koettu», oli hän puhellut ja lisäillyt:

»Mutta sitä on elämässä paljon. Kullekin meistä kolkuttaa oma kohtalo ja osa.»

Mutta nyt oli jo puolipäivä. Viemi leikkasi ruista kahdenkesken Vieron kanssa ja Rouni itse oli halmeella töissä. He olivat leikanneet tovin ääneti, kun työ pysähtyi kuin itsestänsä ja Viero alkoi hänelle puhella. Hän oli nyt tavallista vakavampi sen salaisen suunnitelmansa vuoksi. Siitä tuonnoisesta saunakohtauksesta hän aikoi jotakin selittää ja puheli äkkiä:

»En minä, Viemi, silloin aikonut sinulle mitään pahaa . . . Aioin vain sanoa, että minulla on sinun luonasi hyvä olla.»

Tuli kuin vaitiolo. Viemi seisoi leikkuun rajassa sirppi kädessä. Hän taivutti sirpillä rukiin korsia niin että niiden tähkät kallistuivat hieman hänen silmiensä suojaksi. Hän ujosteli kuten kosittava neitonen.

»Sitä on aina sydämellä yhtä ja toista», jatkoi nyt Viero Viemin siinä yhä vaietessa ja pelätessä katsetta häneen kääntää.

Ja silloin heissä sykähti toisiansa kohtaan jotakin hyvin hellää. Ei siitä olisi kumpikaan hennonnut enää tämän enempää puhua, ei nyt, ei koskaan. Viemi vain seiso i ennallansa ja ikäänkuin koki yhäkin salassa taivuttaa rukiinkorsia kallistamaan tähkiänsä hänen katsettansa peittämään. Edessä oli vain hieno, pieni köyhän talon ruispelto ja sen piennar, ja ruispellon sivulla matala, yksinäinen sauna ja tuntui vain aavistuksissa hento ja tuskin huomattava näiden olojen sykähdys, niin hiljainen ja vaatimaton kuin se, kun köyhän tuvan akkunalaudalla sykähtää yksinäisen, hellän punakukan hiljainen ja kaino sykähdys.

Samassa alkoi metsän takaa kuulua yksinään vaeltavan miehen harras veisuu. Joku niitä Mainun uskolaisia vaelsi polkujansa ja miten lie mieli tehnyt siinä yksinäisyydessä veisailemaan. Veisuun rauhallinen kuulu kohosi rikkaana ylös ja ikäänkuin levittäytyi katoksi metsien, pellon, siinä pellolla leikkauksensa rajassa seisovan ihmisperin ja kaiken ylle.

*

*

*

On kulunut päivä välillä.

Nyt alkoivat oudot sanomat nopean kulkunsa. Viero oli poistunut aitastansa yöllä kenenkään huomaamatta ja palannut aamuyön aikana ilman että sitäkään kukaan tiesi.

Mutta aamusella oli Luikki kaikkienensa porona. Juopunut vouti oli palanut liekeissä, apulainen löydettiin metsästä murhattuna. Ruunummies oli yrittänyt rientää palopaikalle keskellä yötä, mutta hänkin oli matkalla hävinnyt jäljettömiin. Minne? Kukaan ei sitä tiennyt. Vasta vuosien kuluttua löydettiin joesta, sillan alapuolelta, hänen rattaansa ja hevosen luut, mutta hän itse oli ainiaaksi kadonnut. Kartanon väki oli hajautunut kyliin ja taloihin. Kaikki oli päässyt irti ja oli nyt valloillansa.

Ja nyt kulkivat puheet ja arvailut. Kukaan ei tiennyt mitään ja ne jotka tiesivät, vaikenivat kuin hauta. Kaiken entisen lauetessa oli samalla aivan itsestään ilmestynyt ankara yhteisen kurin henki. Jokainen tajusi, että siinä asiassa leikitään nyt elämällä ja kuolemalla ja yhteinen asia yhä vain sitä kurin henkeä tiukensi.

»Herrasiunaa! Mitä tästä nyt koituu!» siunailivat eukot. Mutta miehet tajusivat, että nyt oli vain kestettävä.

»Koituu mikä koituu!» puhelivat he vakaina. Itse asiassa tuntui yksinpä siinä odotuksen ja epätietoisuuden painaessa helpolta ja keveältä kun Luikki oli nyt poissa, sen rauniot savuavina. Puheltiin kostonilolla:

»Riisuuntuipas, ruoja!»

Hävisipäs, kytee raunioina. Toinen lisäsi varmalla:

»Kumossa on!»

Tuntui vain vapauden ensimmäinen hengähdys, eikä silloin tehnyt mieli laskea, kuinka pitkäaikainen se tulee olemaan. Nuorten, niiden hillittömimpien kesken, pääsi ensi aluksi valtaan uhman riemuakin, ja raiteilla sen mukaista remua, sodan ja metelin remua. Avin Mieri siellä oli ylinnä muita. Heitä kulki joukko poikia kylän tiellä. Oikeastaan Mieri koki painaa mieleensä asian vakavuutta sillä remullansa. Hän kulki kaulatusten toisten kanssa ja hoilasi:

»Ja vaikka mä kahta rakastan,
niin yks' on niistä oma.»

»Hip vaan», remusi hän. Mutta kun he tulivat Tuovin talon pihalle, niin hän talttui kokonansa, vaikka toiset yhä remusivat. Hän istahti Lienun aitan porraslaudalle, vaipui tahtomat-

tansa miettimään ja kun Lienu kulki ohi, niin hän tälle puheli:

»Älä, Lienu, sure, vaikka nyt näin.»

Hän puhui nyt omituisesti, sillä mieli painui. Lienu pysähtyi, näytti arvaavan hänen mielialansa, heltyi hänelle ja vastaili:

»Mitä sinä nyt minun suruistani! On sitä nyt pahempiakin eletty!» Remukin lakkasi. Mieri tapaili:

»En minä sillä mitä erikoista.» Hän tuntui jo aivan surulliselta ja lisääili:

»Minä vain muutoin toivoisin sitä, että sinulla ei olisi surua. Sillä mikä tullakseen, niin se tulee. Mutta ei se sinulle tule.»

Ja Lienusta näytti Mieri nyt yht'äkkiä muuttuneen nuorukaisesta mieheksi ja hänestä tuntui kuin olisi hän itsekin sen huomattuansa muuttunut toiseksi ja heidän entiset keskinäiset keveät rakastelunsa saaneet uuden tunnun, alkaneet muuttua rakkaudeksi. Hänelle kajastivat kyllä Luikin savuavat rauniot, mutta samalla hänestäkin tuntui nyt olo muulta, ei entiseltä. Kylän kesäisiin kuherteluihin ja kuhilaiden ja heinärukojen takaisiin rakasteluihin oli kauhuntapauksesta tuulahtanut uusi tuntu.

»Ja tytöt ne itki aitassansa,
vaan en minä itse sure.»

Hoilasi näin joku, mutta siinä hoiluussa värisi nyt sittenkin tämän kesäisen kyläelämän outo, vakava sävy.

»Mitäpä niistä!» lopetteli Mieri omiansa. Tulee mikä tulee. Oli alkanut yleinen alistuminen tulevien kohtaloiden alle.

Ja vanhaa Tairaakin veti nyt jo tie Luikkia kohti. Kaukana hän vielä vaelsi, mutta siellä tunnettiin Luikin laajalti kuulu nimi ja sitä kohti häntä nyt ohjailtiin. Elossa tuntui olevan tytär, ellossa Rounin kadonnut poika.

»Elossa, niin ellossa. E-los-sa!» ilostui hän toistelevaan ja ihaili:

»Ken kerran kestääkseen niin kestää. Kestää! Kestää vain!»

Niin istui hän kerran sauvoinensa ja nyyttinsä tienvarrella. Lähes kaksikymmentä vuotta oli takana sotapakolaisen karkailuja, vankeutta, elämää vieraalla maalla, suruja viljalti, iloja vähän, tuskin ainuttakaan. Nyt tuntui pilkoittavan päivää sieltä Luikin puolelta ja hän kaihosi vain sinne. Luikissa oli hänellä nyt koko maailma. Yksinäiset kankaat siinä vain levisivät äänettö-

minä ympärillä ja niitä valaisi paisteellansa salomaiden ujo päivä.

Mutta palon jälkeisenä aamuna ei ollut sana vielä kantanut Luikin raunioilta Rounin metsätalolle, eikä Viero siitä kenellekään sanaakaan puhunut. Aurinko paistoi vielä matalahkolta. Varhaisessa aamussa tuntui päivännousujen jälkeinen rikas tuoreus ja pihalla se kesäaamun nuoskeus, joka on tavallista unesta heränneen väen ensi askareitansa alotellessa. Lehmä märehti veräjällä rauhallisena, lypsy aikaansa odotellessa, ja juuri äsken pukeutunut Viemi ilmestyi tuvasta rapulle. Hänen kasvoillansa tuntui vielä unen jälkeinen aamun tuoreus. Korento oli pystyssä seinää vasten. Hän varusteli siinä seinävierellä korvoa kaivolle veden noutoon lähteäkseen ja tuskin huomasi kuinka hänen miehensä sillä aikaa kulki taitse suitset kädessä tuvasta pihan halki ja hävisi aitan taa, lähtien hevosta metsästä hakemaan. Viero huomasi Viemin puuhat, tuli avuksi, vei korvon kaivolle, Viemin tullessa korentoinensa jälestä.

Ja kun Viero nyt kaivolla nosti matalalla vintillä vettä korvoon kaivon kannella seisten ja Viemi seisoi siinä kaivonkannen vieressä korento pystyssä, tuntui heistä molemmista, että

heidän välillänsä on jo lopullisesti jotakin sitä hyvin läheistä, joka yhdistää heidät ainiaaksi. Kaikki muu maailma oli jäänyt heille vieraaksi ja he olivat huomaamattansa muodostaneet omansa ja sulkeutuneet siihen. Korvo oli jo täysi ja nyt Viero puheli jo kuten aina semmoiselle ystävälle ja naiselle:

»Älä sinä, Viemi, sure, jos mitä sattuu ja on», puheli hän ja lisäili:

»Niitä on aina maailmassa kohtaloita, mutta kyllä se kaikki menee aikoinaan ohi.»

Ei Viemi tiennyt mitä hän tarkoitti, ei halunnutkaan sitä erin tietää. Hänestä tuntui nyt vain olo helpolta ja hyvältä. Hän seiso i yhä siinä korento pystyssä, tajusi vain kaivonvintin nousseen ja laskeneen ja ystävänsä nuoren miehen nostaneen sillä vettä ja puhelleen hänelle. Hän olisi tahtonut jäädä siihen iäksi, seistä vain niin, levollisena, onnellisena, korento pystyssä, ympärillä aamun tuoreus, mielessä vielä varhaisen aamun vieno unen tuntu ja nuori mies siinä kaivonkannella hänelle puhelemassa ja nostamassa hänen korvoonsa kaivosta vettä.

IX.

Miss' ennen inehmo asui,
vaimo kulki kaivotiellä,
ei nyt nouse saunan savu.

Luikin kartanoon ja sen tienoille johti kaksi valtatieta samoilta tahoilta. Toisen tien varrella oli mitä sakein kylä alustalaisten pieniä, turve- ja olkikattoisia asumuksia, pihapuinensa ja vähäisine pihoinensa ja peltotilkkuinensa. Seassa siellä täällä joku lautakatto omituisine räystäinensä, kippakaivot ja yksi vinttikaivo; kapeiden kujasien vanhat aidat ja pienet lautakattoiset saunat lisäsivät vain kyläkuvan pintarikkautta.

Ja siellä kylässä pohti väki nyt mitä olisi tehtävä. Rouni oli jo mukana. Hän ei ollut suunnitellut asian alkua tämmöiseksi ja puheli:

»Ei hän tämä tainnut nyt alkaa ihan niinkuin piti.» Ei hän sillä ketään soimannut ja kohta hän lisäsi:

»En minä sillä mitään erikoista tarkoita, enkä moiti. Mutta olisihan se vain voinut alkaa ja olla toisin.»

Ja oitis hän yhtyi yhteiseen asiaan, alkoi sitä järjestellä.

»Ei se astuttu askel enää palaja», puheli hän. Mutta hän näki etemmäksi kuin muut. Hän tajusi, että omien kylien vähät, aseettomat voimat eivät nyt riitä, ja hän alkoi puuhata laajemmalta. Miehiä lähetettiin takakyliin nostamaan sieltä väkeä liikkeelle, avuksi, ja hänelle kangasti sillä hetkellä yleinen kapina, ensin oman seudun, sitten yhä laajemmalle leviävä. Hän oli ollut sodissa, tunsii partioretket. Ei hän halunnut miksikään johtajaksi asettua, eikä sitä valittukaan, mutta itse asiassa hän siksi jäi: toiset, mikäli johdosta voi puhua, alistuivat itsestänsä siihen, mitä hän neuvoi.

Ja tärkeintä nyt oli voittaa aikaa, että ehdittäisiin järjestäytyä ja saada sitä ajateltua apua. Molemmille valtateille asetettiin vartiojoukot estämään lähiseutujen ruununmiesten tuloa ja sanomien leviämistä muualle siitä, mitä täällä nyt tapahtuisi. Viero joutui toiseen vartiojoukkoon, Rouni etäisimpään ja niin seisoivat nyt isä ja poika omien maittensa vartioina, kumpikin omalla tahollansa.

*

*

*

Mutta emme rupea pitemmältä kuvailemaan näiden veristen melskeiden vaiheita ja yksityiskohtia, melskeiden, jotka olojen pakosta kutistuivat tilapäisiksi kyläkapinoiksi, semmoisiksi, joista ei ole säilynyt tietoaakaan muualla kuin ihmisten muistossa ja mielikuvituksessa ja joilla ei kirjoiteta historiaa, vaan yksityisten elämäntarina, ei ratkaistu kansan kohtaloa, vaan yksityisten kova kohtalo ja osa.

Sillä sanoma tapahtumista on sittenkin kerinnyt Luikin herrojen tietoon aikoinansa. Sotaväkeä saapui sitä tietä myöten, jota Vieron pieni joukko vartioi. Sen tulo yllätti aseettoman joukon. Useat haavoittuivat, pari sai surmansa, loput pääsivät pakenemaan. Sotaväki ratsasti kylään, hajaantui, vangitsi jokaisen, kenen tapasi. Väki pakeni metsään mikäli ehti, sotaväen yhä takaa ajaessa. Osa sotaväkeä ajoi takaa metsään pakosalle hajaantuneen vartioväen miehiä. Viero oli erkaantunut muista. Yksinäinen sotilas ratsasti metsän läpi hänen jäljessänsä.

»Seis!» kuului sen komennus ja samassa pamahti pyssy.

Ja silloin kääntyi Viero, syöksyi nopeasti kuin salama sotilasta kohti ja iski hänet kangella kuoliaaksi. Hän oli saanut pienen luodinhaavan

pohkeeseensa, satoi sen ja kun se ei haitannut, niin poistui paikalta. Hän tiesi, mikä kohtalo nyt odottaisi Viemiä, jos sotaväki tapaisi hänet sieltä yksinäisestä talosta, ja riensi nyt mistään muusta enää välittämättä pelastamaan häntä turvaan.

Mihin? Sama se. Pois vain koko onnettomasta Turman talosta, kauvas, suojaan kaikelta ja vaikka ainiaaksi. Hän tapasi Viemin yksinäisellä pihamaalla vaatevähiä kuivamaan ripustamasta, jäi luo, ei tiennyt miten alkaa, mitä sanoa. Lopulta hän puheli:

»Minulla oikeastaan olisi sydämellä paljonkin, josta sinulle, Viemi, puhua.» Hän tapaili sitä kuin hellävaroen. Hieno aavistus ilmoitti taas nuorelle vaimolle, mitä hän puheillansa tarkoitti ja hän vaikenä yhtä hellävaroen kuin hänelle puhui. Toinen vaan ei olisi hennonnut puhua, toinen ei olla siihen puheeseen vaikenematta. Viemi koki ahertaa ja olla katsahtamatta. Häntä tuntui hiljaa itkettävän, mutta hän pidätti sen.

»En minä sillä mitään . . . Mutta kun sinä olet aina ollut minulle niin hyvä», tapaili taas Viero.

Ja siihen tuntui kaikki puhe loppuvan. Toivon kuluttua lähti Viemi kävelemään aittaansa,

häneen katsahtamatta. Hän käveli sinne aitan ovelle kuin monesti välillä pysähtyen. Teki mieli mennä sinne itkemään. Viero näki sen kaiken, arvasi siitä kaipuusta ja epäröimisestä, että ei Viemi ollut häneen pahastunut, arvasi hänen päinvastoin heltyneen hänelle kokonaan. Hän näki vain Viemin jättäneen jälkeensä aitan pienen oven auki, kuin kutsumaan häntä luoksensa. Hän arvasi Viemin aitassa nyt hiljaa yksinänsä itkevän. Tuntui kuin Viemi kaipaisi häntä luoksensa ja hän vain sittenkin epäröi, hentoisiko hän nyt sinne mennä.

*   *   *

Se oli vielä varhaista aamua. Sotaväki oli yllättänyt Vieron joukon jo aamun sarasteessa.

Mutta nyt oli ehditty tuoda kylästä tieto asioista Rouninkin joukolle ja samalla huomasi joukko olevansa saarroksien joutumaisillansa. Vastarinta oli turhaa. Alkoi lyhyt, hajanainen taistelu, jonka aikana hajaantuva joukko pakeni metsiin. Siellä tuolla kuului pyssyn pamahdus.

Kun Rouni nyt kierti kylän ohi sen lähimetsien halki, näki hän kuinka sotamiehet raahasivat naisia mukanaan. Kuului niiden epätoi-

voinen avunhuuto. Hän tajusi olevansa voimaton siinä mitään tekemään. Luo riensi eräs pakoon päässyt ja kertoi sotaväen vaatineen piiskauksen uhalla neuvomaan tietä hänen talollensa. Mutta kukaan ei ollut taipunut sitä tekemään.

Ja silloin muisti hänkin nuoren vaimonsa ja riensi sitä turvaan pelastamaan, kuten jo hetkeä aikaisemmin Viero. Hän oli jo päässyt metsästä talollensa johtavalle tielle, kun tienpolvessa äkkiä ilmestyi ratsastava sotilas eteen. Se huusi pysähtymään, ajaa karautti kohti ja alkoi lyödä sotilaspiiskalla. Ensimmäinen lyönti osui hartioihin.

Mutta useampaa ei sotilas ehtinytkään. Kun hän kumartui uutta iskua yltääksensä, iski Rouni nyrkillä häntä kasvoihin. Sotilas suistui ratsunsa selästä tielle, jäi siihen suullensa, pitkäksensä virumaan. Rouni ehti nähdä, kuinka sen suusta valui vuolas verivirta.

Mutta samassa ilmestyi toisia sotilaita. Hän painautui tiheään metsään, kuuli pyssyjen pamahtelevan ja luotien vinkuvan ja sattuvan puihin hänen ympärillensä. Hän pelastui joelle. Sen yli vei jotenkuten kyhätty silta, jota myöten pääsi varovasti ajaen joen yli. Silloin yli päästyänsä hän väänsi sen kangella jokeen, kuuli kuinka se rusahtaen sinne vajosi ja näki sen hajoa-

van palasina virran mukana. Hän tiesi nyt kotinsa, vaimonsa ja itsensä olevan hetkeksi turvassa.

Mutta nyt hän oli kiihtyneempi ja synkempi kuin koskaan ennen elämässään. Hän istahti puuntuyvelle, korkeat ryntäät kohoilivat kiihkolistista hengähdyksistä voimakkaina. Luo tuli pako-matkallansa kiertelevä Haarla. Se kierteli omille asunnoillensa, pysähtyi, koki puhella.

Mutta Rouni istui vaiti, kuin ei olisi puhelua kuunnellutkaan. Haarla puhui näistä oloista, uhkaavasta kohtalosta, köyhien ja avuttomien osasta.

»Kun tuo tulisi vielä se aika, jolloin laki on laki köyhällekin! Niin että silläkin olisi oikeus», kaipailli hän.

Ja silloin Rouni taas kuohahti ja hänessä pääsi valloillensa synkkä myrsky.

»Kun tulisi», ynseili hän. Hän lausui sen »tulisi»-sanana halveksivasti ja jatkoi:

»Tässä maailmassa ei mikään kunnollinen tule. Se on otettava.» Hän puhui nyt katkeran sydämen kyllyydestä, synkistyi yhä ja jatkoi:

»Sortuu tässä maailmassa vain kaikki kunnollinen ja oikea . . . niin oikeus kuin muukin, jos sen puolesta ei itse seistä.»

Hän näytti hetkiseksi kiihkostansa väsähtäneen. Ääni painui matalammaksi kun hän jatkoi:

»Minä tiedän sen itsestäni.»

Hänen mielensä aivan madaltui. Hän puheli:

»Minä olen aikoinani uskonut sitäkin. Uskonut maailmaan ja toivonut, että se on oikeuden puolella, mutta se on vienyt minulta monesti kaiken. Ja avusta se on aina köyhälle sanonut ja ilkkunut, että: ota itsel!»

Ja silloin hän taas uudelleen raivostui ja synkkänä huusi:

»Helvetti, Haarla! Katso tuonne rytökorpeen, helvetti! Ketut ja ilvekset siellä vain luikkivat ja valtaa pitävät ja niin on tämä maailmakin . . . Konnat täällä vain lain turvissa kukkaroasi paikkaavat ja papit lihovat, mutta rehellinen työ on kirottu.»

Haarla kuunteli häntä ääneti kuten pauhua, jota kuullessa tuntee oman mielensä vähenevän ja kaiken alistuvan tuon pauhun alle. Jo synkistyi Rouni kiihkostansa. Hän oli nyt pilvinen sää rajuilmalla, jolloin pilvet nopeasti repeilevät, taivas riehahtaa raivoon ja taas jo yhtä nopeasti vetää synkkä, äänetön pilvi varjonsa kaiken ylle.

»Minä olen jo kaikki mustat kokenut. Uskot ovat menneet, mutta itse minä päätin pysyä», puheli hän nyt sitä synkkää mielialaansa. Oli alkaa vaitiolo. Rouni teki siitä kuitenkin pikaisen lopun poistumalla äkkiä, ilman jäähyväisiä, kuin ei Haarlaa olisi siinä ollutkaan.

Mutta taloansa lähestyessä, kun hän taas muisti sinne yksin jääneen nuoren, avuttoman vaimonsa, alkoi hänen mielensä ikäänkuin lauh-
tua. Taas koki karussa rinnassa sykähdellä sen koruileva hellyyden tunne. Näin hän oli ennenkin pahojen päivien aikana aina tullut sen kadonneen vaimovainajansa luo ja sen luona hän oli aina tyyntynyt ja lauhtunut. Ei se ollut niinä hetkinä hänelle mitään puhunut, mutta sen äänet-
tömistä puuhista ja alistuvasta elämästä ja olostä oli vain tarttunut tarttumalla häneen jotakin rauhoittavaa. Hänestä tuntui kuin odottaisi häntä nyt Vieminkin luona lyhyt hetki ja hän tunsu olevansa siitä jo kiitollinen. Hän korjaili siinä ohi mennessään pihaveräjää paremmaksi. Piha oli tyhjä kaikesta. Ainoastaan vaatevähät riippuivat kuivumassa ja yksinäinen varpunen tirsutti puun oksalla, ja taas näkyi kivijalan kolossa sitä vaanivan mustan kissan pää. Hän

huomasi sen, mutta ei siitä nyt välittänyt, vaan käveli ääneti tupaan.

*   *   *

Mutta tupa oli nyt tyhjä, Viemi poissa. Hän luuli sen olevan askareillansa, lähti ulos ja tuli aikoneeksi pistäytyä vaimonsa aitassa asiallansa.

Mutta kun hän nyt avasi aitan oven, tapasi hän vaimonsa Vieron syleilyssä. Hän tajusi nopeasti kaiken ja poistui sanaakaan sanomatta ovelta, jättäen sen auki. Hän ei nyt ajatellut mitään, oli tahtovinaan työtänsäkin tapailla. Siinä seinää vasten olivat ne keväälliset teroitettut seipäät yhä pystyssä ja hän ikäänkuin nyt tarkasteli ja lajitteli niitä paremmin. Hän ei huomannut sitäkään, kuinka Viemi poistui siellä hänen takanansa aitasta ja hävisi hiljaa seinän taakse.

Hetkisen kuluttua näki hän sitten Vieron kävelevän pihan halki ja poistuvan veräjälle. Hän raivostui, paiskasi seipään Vieron jälkeen ja huusi samalla:

»Siinä on eväs matkaasi!»

Terävä seiväs osui keskiselkään, lävisti ruumiin aivan läpi. Viero kaatui ääntä päästä-

mättä ja jäi hengetönnä veräjälle virumaan. Rouni otti kirveensä ja mitään sen enempiä ajattelematta, mistään mitään välittämättä, lähti taloltansa metsään.

*   *   *

On päivän iltapuoli.

Vanha Taira oli matkallansa sairastunut ja jäänyt taloon Luikin lähipitäjässä. Siellä hänet oli tavannut saarnamatkoillansa vaelteleva Mainu. Hän oli saanut Tairalta tietää kaiken.

Ja nyt hän riensi saattamaan veljellensä sitä suurta ilosanomaa, että hänellä on luonansa oma ainoa poikansa. Hän oli luvannut noutaa Tairan tyttärensä luo heille, kun on veljensä tavannut. Hän ei nyt välittänyt Luikin kauhuistakaan, joista oli tullessaan tiedon saanut, vaan riensi vain veljen luo.

Mutta Rouni kierteli yhä ja yksin metsässä. Hän tuskin tajusi mitä oli tapahtunut. Teki vain mieli painua metsään, yhä syvemmäksi metsään.

Ja silloin kohtasi hänet luo rientävä, kotimatalla oleva Mainu. Hän ei vielä tiennyt mitä kotona oli tapahtunut, ja kertoi nyt veljelle sen suuren ilosanomansa.

Rouni vaikenä. Hänessä ei värähtänyt ainoakaan kasvonpiirre koko sinä pitkänä aikana, jolloin Mainu hänelle kertoili asiaa. Vielä Mainun vaiettuakin hän istui kauvan ääneti ja synkkänä.

Lopulta hän sitten lausui mustan, lyhyen:

»Niin . . . Tämä minun piti vielä elää.»

Mainu ei häntä nyt tajunnut. Hän yritti puhua omaansa, mutta Rouni keskeytti lyhyellä:

»Tule, niin näet.»

Hän nousi, lähti kävelemään onnetonta taloansa kohti, käveli ääneti ja Mainu kulki yhtä äänettömänä jälessä.

He saapuivat jo pihalle. Mutta Vieron ruumis ei ollut enää veräjällä. Kiertelevät pakolaiset olivat sillä välin käyneet talossa, tehneet tehtävänsä, korjanneet ruumiin ja poistuneet matkoihinsa.

Mutta kun veljekset astuivat tupaan, tapasivat he siellä kaksi ruumista, kummankin erinänsä laudalle pantuna; vaimonsa penkille asetetuista märistä vaatteista arvasi Rouni hänen hukuttautuneen jokeen, muiden siitä korjanneen ja kantaneen ruumiin kotiin. Hän istahti, istui kauvan sanattomana ja synkkänä. Hän näytti istuvan ilman loppua, ei vastannut hämmästyneen veljensä kyselyihinkään sanaakaan.

Vasta sitten pitkän ajan kuluttua, kun veli jo lakkasi kyselemästä ja puhumasta, hän äkkiä ilmoitti synkeästi:

»Minähän se tapoin poikani.»

Ja nyt tajusi veli ilman selittelyjä kaiken, muisti ne Viemin salaiset itkut ja arvasi nyt mitä oli tapahtunut. Nyt vaikenä vuorostaan Mainu, ja alkoi uusi äänettömyys.

Kunnes sitten Rouni nousi. Hän otti poikansa ruumiin lautoinensa syliinsä hellästi, kuten isä pienen poikansa, kantoi sen ääneti Viemin ruumislaudan luo ja asetti molemmat vieretysten. Sen tehtyänsä hän taas vaikenä, istui ja synkistyi.

Ja kun veli yritti nyt hänelle puhua lohdutusta ja rauhaa, niin hän keskeytti sen, puhellen:

»Se on jo myöhä minulle.»

Hän koki taas voimistua ja nyt jatkoi:

»En minä nytkään sinun uskoasi sinulta epää, mutta se on minulle myöhä.» Hän oli noussut istualtaan, ikäänkuin kaipailla jotain ja nyt jatkoi:

»Mutta kun sinä olet aina minulle sanonut, että Jumala ja Hänen viisautensa se kaiken täällä maailmassa johtaa ja laittaa ja että kaikki on vain Hänen armoansa . . . niin minä noin arvelin sinulta kysyä, että . . . kun nyt siis tämäkin

kaikki on silloin Hänen viisasta johtoaan, kuten koko tämän maailman vääryys ja väärä meno . . . Niin arvelin sinulta kysyä, että kannattaako maailman semmoisen viisauden ja armon takia pitää niin kallista Jumalaa?»

Ja kun veljen vastaus viipyi, niin hän vieläkin ja entistä synkempänä lisäsi:

»Minä luen raamattua elämästä, enkä kirjasta, ja olen huomannut, että taivas tarvitsee tässä sorron maailmassa kantajaksensa köyhien hartioita, että toisilla, konnilla ja sortajilla, olisi rikkautta ja hyvä olla. Muu armo ja viisaus sieltä ei pihise.»

Mainu vaikenä. Hän tapaili toki:

»Älä masennu. Ei kaikki ole vielä lopussa . . . Vielä on sanomatta elämän viimeinen sana.»

»Niin on», tarttui siihen Rouni rutosti, mutta lisäsi varmalla äänellä:

»Mutta se, mikä on jälellä, on arvotonta. Sillä tiedätkö, mikä on elämän viimeinen sana?»

Ja ennenkuin veli ehti mitään sanoa, niin hän itse vastasi jyrkän, lyhyen:

»Kuolema . . . Se on elämän viimeinen sana.»

Hänen katseensa näytti kiintyvän vieretysten lepäävään ruumispariin. Mainu arvasi hänen

silloisen mielensä. Hänen oma mielensä painui ja oli kuin kulo haudalla, jolta on kesä aikoja paennut ja johon alakuloinen syyspäivän aurinko tuskin pääsi paistamaan kellastuneina varisevien lehtien lomitse. Hän koki toki vieläkin puhua rauhaansa.

»Ei . . . ei se ole niin», kaihoili hän ja jatkoi:

»Herran armo ei sittenkään koskaan sammaloidu. Se vihertää kuin ruoho iäisesti sammalienkin alla . . . Vihertää, vihertää se . . . Vihertää», kaihoili hän ja lisäsi:

»Maailmassa tarvitsee vain poistaa sammaleet sen päältä, sillä ne eivät ole sitä. Ja siinä vihreydessä on sinullekin vielä elämä», puheli hän ja lisäsi alakuloisena:

»Jos liekin se armo karu, niin siinä on rauha . . . Petäjäleipää syödessäkin siinä on rauha.»

Mutta Rouni ei halunnut nyt kuulla veljen lohtuakaan, vaan keskeytti sen rutolla lähtötoimella. Hän otti kirveensä, varustautui lähtemään ja aivan kuten hän silloin keväiselle kaskelle lähtiessään lausui siinä tuvan rapulla luvan tulla — aivan yhtä lyhyesti hän nyt lähtiessään lausui veljellensä käskyn:

»Tule!»

Ja Mainu lähti jälestä. He kulkivat ääneti metsätietä myöten. Mainu luuli veljensä aikovan valmistaa kirstulautoja ja kulki vain mukana. Ei nyt hennonnut sille edes rauhoittelujakaan puhua.

Niin saapuivat veljekset koskenniskalle, jossa oli vene oikotien kulkijoille ylimenoa varten. Rouni pysähtyi veneen luo rannalle. Hän näytti hetkisen jotakin miettivän ja lopuksi puheli entistä rauhallisemmin:

»Olisi tässä yhtä ja toista sanottavaa», alkoi hän, näytti kuin miettivän ja jatkoi:

»Kun puhuit siitä Herran armon sammaloitumisesta, niin tulin arvelleeksi.» Sanat tulivat nyt vaikeasti. Mainu kuunteli ääneti ja odotti. Rouni jatkoi:

»Mutta en minä nyt siitä . . . Tiedän vain, että olen ikäni yrittänyt seistä oikeuden puolesta ja ei se sekään sammaloidu. Sillä vaikka siitä ei ole minulle itselleni mitään hyväksi koitunut, niin minä uskon, että siitä on jäänyt muille itämään joku jyvä.»

Hänen sanansa tulivat taas jykevinä, raskaina ja voimakkaina. Kasvoilla vain kuvastui synkkä mieli ja kohtalon tuntu. Hän näytti taas miettivän ja sitten jatkoi:

»Minulla», puheli hän kuin joka sanaa miettien, »minulla on tällä rannalla seistessä se hyvä omatunto, että en tiedä koskaan tahtoneeni vahingoittaa toisen oikeuksia, enkä elää toisen työllä. Olen aina yrittänyt suoraan ja rehellisesti ja se on minulle nyt rikkaus, joka riittää. Ja vaikka elämä onkin minua kolhinut, niin en minä nyt nuru, vaan sanon itse elämässä sen viimeisen sanan.»

Hän sysäsi veneen rajusti veteen, astui siihen, tarttui melaan ja käänsi veneen suoraan koskea kohti. Vain yksi voimakas tempaus melalla ja koskenniskan kuohu alkoi venettä vetää. Siinä kosken vihaisessa kuohussa jo kiitäessään hän huusi mela kädessä veljellensä:

»Myö kaikki, osta kaksi arkkua ja hautaa molemmat lapset vieretysten samaan hautaan.»

Kosken putous imaisi veneen aivan tempaamalla. Hetken kuluttua ilmestyi sama vene kosken alle tyhjänä, vesiajona, mutta Rounin ruumista ei virta koskaan luovuttanut ihmisille.

*   *   *

Ja nyt on siitä kulunut pitkä aika. Turman talon entisellä pihamaalla kasvaa jo metsä, jonka

keskellä lahovat entisten asumuksien jätteet. Se entinen pihapuu vain seisoo siinä muita vanhempana. Kukaan ei uskaltanut ruveta enää taloon asumaan, sillä pelättiin sen kohtaloa ja uskottiin siinä kummittelevankin. Liedessä kasvaa ruoho, saunan kiukaassa pesivät hiiret ja yösydännä uskoivat kulkijat usein kuulevansa korpin koikkuvan.

IRMARI RANTAMALA:

HARHAMA

Kolme osaa. Nid. 20: —,
sid. 23: 50.

MARTVA

Kolme osaa. Nid. 12, sid. 14: 50.

Tätä omituista ja suurta huomiota herättänyttä jättiläisteosta on vielä joku määrä varastossamme jäljellä. Kirjallisuuden kokoilijoille siitä huomautamme, sillä se käy pian harvinaiseksi.

KUSTANNUSOSAKEYYHTIÖ KIRJA,
HELSINKI.

OSMO IISALO:

PYHIINVAELTAJA

Nid. 3: 75, sid. 5: —.

„Taiteelliselle kokonaisvaikutukselle annamme mitä parhaan tunnustuksen. Pyhiinvaeltaja kuten jo Murhisaarikin on mitä suositeltavinta lukemista kaikille. Se avartaa katsomusta, elävöittää kansallista ja historiallista käsitystä, avaa silmiä luonnon kauneudelle ja rohkaisee omanvoiman uskoa elämän matkalla.“

(Savon Sanomat.)

„Pyhiinvaeltaja ei kaipaa suosituksia paremmin kuin mikään muukaan hyvä kirja. Se löytää tiensä kirjallisuutta viljeleviin koteihin ilman opastusta, omilla ansioillaan.“

(Väinö Kolkkala „Turun Sanomissa“.)

**KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ KIRJA,
HELSINKI.**